

FAKCIJA I FIKCIJA U USMENOJ PROZI

Jakić, Marija

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:426863>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

FAKCIJA I FIKCIJA U USMENOJ PROZI

MARIJA JAKIĆ

SPLIT, 2021.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Književnost i zbilja

FAKCIJA I FIKCIJA U USMENOJ PROZI

Studentica:

Marija Jakić

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2021. godine

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. Fakcija i fikcija	3
3. Usmena proza	6
3.1. Bajke.....	6
3.2. Basne	9
3.3. Novele	12
3.4. Legende	13
3.5. Predaje	14
3.5.1. Povijesne predaje	14
3.5.1.1. Ilirske teme.....	15
3.5.1.2. Starohrvatske teme	16
3.5.1.2. Hrvatski vladari narodne krvi	18
3.5.1.3. Patnje, progoni i stradanja kršćana za vrijeme Osmanske okupacije	20
3.5.1.4. Križičanje	22
3.6. Uskoci i hajduci.....	24
3.6.1. Petar Kružić	24
3.6.2. Mijat Tomić	25
3.6.3. Andrijica Šimić.....	26
3.7. Mitske predaje	27
3.7.1. Vile	28
3.8. Demonološke predaje	30
3.8.1. Mora.....	31
3.8.2. Vještice	32
3.8.3. Vještice i babaroge u pećinama	33
3.8.4. Kuga.....	33
3.8.5. Vukodlaci.....	35
3.8.6. Memorat o vukodlaku.....	36
3.8.7. Maminjorgo	37
4. Sujevjerja	39
4.1. Narodno liječenje dječjih noćnih mora	39

5. Zaključak	41
Literatura.....	42
Sažetak	45
Abstract	46

1. Uvod

Prije pisma ljudi su pričali priče, ne iz potrebe za dokazivanjem znanja već iz želje za prenošenjem tradicije, znanja i vjerovanja. Ta potreba za pričom uvjetovala je da se stvori usmena književnost, vrsta književnosti koja se opisuje kao najstarija i najdugotrajnija. S obzirom na to da je tada usmena književnost bila jedina književnost ljudi su u nju unosili elemente svakodnevnog života, ali i elemente mašte, želja, vjerovanja i nadanja. Tako su se u književnosti počeli isprepletati fikcija i fackija.

No, danas, često krivo, smatra se da je književnost nepouzdana tumač povijesti, ali zaboravlja se da i najneobičnija priča ima svoje temelje u stvarnom životu. Zbog toga se usmena književnost, posebno usmena proza, treba bolje i dublje promatrati jer brojni se dijelovi priča i predaja poklapaju s povijesnim činjenicama i prikazuju svijet šire i bolje od njih, što ukazuje da je „*književnost istinitija od povijesti*“.

Što se tiče nastanka usmene književnosti, može se reći da nastaje prvo procesima komentiranja i sakupljanja, zatim cjelovitim sjedinjenjem primjera te govora na narodnom jeziku i osmišljavanjem tema i motiva usmenog književnog stvaralaštva. Ovi primjeri negiraju neke tvrdnje da se usmena književnost otkriva tek u 19. stoljeću. Nadalje, samo ime *usmena književnost* bilo je podložno promjenama, ne samo u prošlosti već i danas kada je puno popularnije ime *narodna književnost*. Imena kojima zvala se najčešće su ovisila o pristupima koji su je proučavali, zbog toga što bi jedan pristup otkrio nove probleme, a drugi bi definirao novi predmet bavljenja, pa su se prema tome i imena usmene književnosti mijenjala sukladno potrebama da se predmet proučavanja proširi ili suzi.¹

Jedan od naziva koji joj se pridodao bio je *pučka književnost*, čime se željelo istaknuti da je dominantna u manjim, ruralnim područjima i da nije toliko individualna pojava, kao pisana književnost, već kolektivna pojava. Nadalje, jedno kratko razdoblje zvala se i *tradicionalna književnost*, naziv s objašnjenjem da je ona dio tradicije, dio prošlosti i time je manje značajnija od suvremene. Ovaj pristup je brzo negiran, a naziv promijenjen. Da bi se istaknuo kontrast prema pisanoj književnosti, naziv koji joj se pridavao bio je i *anonimna književnost*, želeći istaknuti kako pisci u pisanoj književnosti nisu anonimni, što je krivo – npr.

---

¹ Josip Kekez, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986., 133.

ni danas se ne zna tko je napisao jedna od najvećih književnih djela „Ilijadu“ i „Odiseju“. 19. stoljeće, stoljeće seljačkih buna, obilježeno je *seljačkom književnosti* jer su organizatori seljačkih buna kroz nju provlačili svoje ideologije, nudili različita rješenja i dopirali do seljaka. Međutim, naziv koji se koristio kroz povijest i koji je i danas popularan je *narodna književnost*. On prikazuje stvarnu narav usmene književnosti, a ta je da je nastala u narodu, da se prenosi s koljena na koljeno svaki put dobivajući neki novi element kojim je se usavršava. ²

No, Kekez kritizira ove termine smatrajući da ni pojam *usmena* ni pojam *narodna* ne prikazuju zašto nastaje književno djelo, ali pojam *usmena* barem govori kako djelo nastaje i time mu pruža poetičku oznaku i postavlja ga u odnos s pisanom književnošću. ³

Termin koji se uz termine *usmena* i *narodna* ističe je *folklorna književnost*. Folklor etimološki proizlazi iz riječi *folk* – narod i *lore* – znanje i označava narodno znanje. Prvi je ovaj naziv upotrijebio William Thomas u pismu koje je poslao časopisu „*The Athenaeum*“ 1846. godine i u kojem predlaže termin folklor:

„*Vaše su stranice već često posvjedočile svoj interes za ono što mi u Engleskoj označujemo kao narodnu starinu (Popular Antiquities) ili narodnu književnost (Popular Literature), premda je to, zapravo, više znanje (Lore) nego književnost, i moglo bi se nazvati najprikladnije dobrom saksonskom riječju folklor – narodno znanje (the Lore of the People) (...)*“⁴

Od tada taj se termin prihvaća i širi se diljem svijeta. Kekez za ovaj termin navodi primjedbu, a to je višeznačnost: s jedne strane ovaj termin označava ukupnost narodne duhovne kulture, odnosno obuhvaća sve tradicijski prenošene umjetnosti: glazba, ples, drama, (...), a s druge strane označava samo folklornu književnost ili književni/verbalni folklor. ⁵

---

² Isto, 140-141.

³ Isto, 141.

⁴ Isto.

⁵ Isto, 142.

2. Fakcija i fikcija

No, književnost nije predmet niti stvar koja se može podijeliti i kojoj se može jasno odrediti granica, već apstraktna umjetnost u kojoj granica postoji, ali je nevidljiva i nestabilna. Upravo ovakvo viđenje književnosti omogućuje da usmena priča ili pak pisano djelo u isto vrijeme budu i fikcija i fakcija.

„Ako smo ustvrdili da se književno djelo ne može razumjeti iz stvarnog konteksta i da književnost u jeziku stvara novu zbilju, to dakako ne znači kako se književnost može razumjeti, a da se pri tome nema na umu nikakav odnos prema zbilji.“⁶

Zasigurno književnost je stvaralačka umjetnost koja omogućava autoru pisanje „bez granica“, ali se nikada ne može opovrgnuti njezina povezanost sa zbiljom. Ako uzmemo kao primjer grčku književnost i Homera kao njezinog predstavnika s djelima „*Ilijada*“ i „*Odiseja*“ možemo saznati kako su Grci živjeli, kako su se odijevali, koje vrijednosti su cijenili, kako su ratovali. Nadalje, Dante u svojem djelu „*Božanstvena komedija*“ prikazuje imaginarni, nerealni svijet raja, pakla i čistilišta, ali ako pogledamo vrijeme u kojem je živio možemo uočiti poveznicu između sudbine njegovih likova sa sudbinama ljudi tog povijesnog razdoblja.⁷

Ovakvih primjera djela u kojima se opisuje zbilja, neposrednim putem, ima mnogo (Marko Marulić – „*Judita*“, Ivo Andrić – „*Na Drini ćuprija*“, Marin Držić – „*Novela od stanca*“), ali ono što odjeljuje književnost od drugih umjetnosti (npr. slikarstvo) koje također prikazuju zbilju je to što književnost opisuje zbilju, a ne oponaša je. Prema Solaru razloge zbog čega je to tako možemo tražiti u jezičnim i književnim konvencijama. Jezična konvencija upućuje na to da je književnost ograničena jezikom i simbolima, što znači da ne možemo u isto vrijeme govoriti o više događaja nego te događaje moramo rasporediti kao niz scena. Za razliku od jezične konvencije, književna konvencija zahtjeva da u književnom djelu sve bude podređeno logici književnog izražavanja, pa tako u bajci zmajevi se ne odnose na dinosaure, već na određeni segment ljudskog života.⁸

Gennet⁹, također govori o jeziku kao načinu opisivanja zbilje, no za razliku od Solara on se poziva na Aristotela koji je smatrao da se jezikom može stvarati jedino ako se s njim prenosi *mimesis*, odnosno ako je u službi fikcije. Samim time književno djelo, za njega, je

---

⁶ Milivoj Solar, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1997., 16.

⁷ Isto, 7.

⁸ Isto, 18.

⁹ Gerard Genette, *Fikcija i dikcija*, CERES, Zagreb, 2002., 8.

fikcijska literatura tek onda kada se nameće imaginarnom karakteru predmeta. Može se reći da su književni tekstovi napisani fikcionalnim jezikom jer jezik i književnosti, za razliku od drugih funkcionalnih stilova, nema praktičnu, estetsku, transparentnu ulogu i zbog toga jezik u književnosti prestaje biti samo forma te postaje sam sadržaj književnosti (i što i kako).¹⁰

Književna konvencija, pak sporazum je postignut između čitatelja i autora, a odnosi se na vrstu književnosti i njezine karakteristike.

„Tek ako netko govori u stihovima, konvencija stiha upozorava nas da se radi o književnom djelu; tek ako netko počinje govoriti: 'bio jednom jedan kralj i imao je tri sina', i nastavlja pripovijedati o zmajevima i vješticama, prepoznavamo da se radi o konvenciji bajke, pa pristajemo da slušamo o nestvarnom i krajnje neobičnom kao da je stvarno i obično.“¹¹

Književne konvencije posebno su bitne kako bi se razumjela faksija u fikciji jer ona određuje granicu između logike i iracionalnoga. Odnosno ako zastupamo tezu da neko djelo govori o zbilji prvo moramo saznati koja je konvencija u tom vremenu bila zastupljena i tek onda možemo interpretirati djelo i reći je li opisuje zbilju i ako da na koji način.¹²

Kako bi lakše razumjeli razliku između fikcije i faksije, analizirat ćemo priču o Vilin gradu (Bogočin). Bogočin je srednjovjekovna utvrda na stijeni, a nalazi se pokraj sela Bogočin s lijeve strane Krke. Prema predajama Bogočin je sagradio knez Bogetić za svoga sina jedinca Bogdana i njegovu nesuđenu nevjestu Miljevu iz Ključa. No, nakon tragedije koja ih je zadesila Bogoje je zapalio i uništio cijeli grad Bogočin koji se od tada naziva Vilin grad.¹³

„Faksija se u radu ogleda u imenima aktera u tradicijskim pričama i toponimima koji ime baštine prema osobama o kojima narod devet stoljeća pripovijeda. Događaji o kojima se pripovijeda obavijeni su velom mašte u čemu se ogleda fikcija. Zadaća je povijesti pisati o onome što se dogodilo, a književnost piše o onome što se dogodilo i što bi se tipski moglo dogoditi.“¹⁴

---

¹⁰ Sandra Lucija Udier, *Fikcija i faksija – rasprava o jeziku književnosti na predlošcima tekstova Miljenka Jergovića*, Disput, Zagreb, 2011., 14.

¹¹ Milivoj Solar, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1997., 17.

¹² Isto, 18.

¹³ Dragić, Marko, Faksija i fikcija u tradicijskim pričama miljeva i okolice, *Cetinjski filološki dani II: međunarodni naučni simpozijum*, Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje; Crnogorsko filološko društvo – Podgorica, 2019., 428.

¹⁴ Isto, 438.

Književnost uvijek je ogledalo zbilje bilo da su to pjesme, bajke ili romani. Svako književno djelo povezano je sa stvarnim životom jer barem u jednom trenutku autor opisuje način života, sudbinu ljudi, društvene odnose, aktualne probleme i slično, koji su karakteristični za njegovo razdoblje života. No, usprkos tome književno djelo ne može se promatrati kao niz faktografskih činjenica koje se mogu uzeti kao povijesni dokazi jer književnost ima posebnu moć, a to je da stvarne probleme, nevolje i rješenja prikaže na drugačiji način unutar drugačijeg svijeta konstruiranog samo za autora i čitatelja.

Prema Dragiću usmena književnost je općedruštveno korisna¹⁵, a sastoji se od sustava sa šest vrsta, koji se mogu podijeliti na više podvrsta i vrsta. Sustav usmene književnosti čine: lirska poezija, epska poezija, priče (pripovijetke), drama (folklorno kazalište), retorički (usmenogovornički) oblici i mikrostrukture (poslovice, zagonetke).¹⁶

---

¹⁵ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., 9.

¹⁶ *Isto*, 12.

3. Usmena proza

Usmena književnost postoji od prvih ljudskih zajednica, no različite priče, legende, basne i slično nisu imale svoje ime. Tek nakon razvoja prvih civilizacija književnost je dobila svoje temelje – rodove: lirika, epika (u stihu i prozi) te drama. Nadalje, usmena proza obuhvaća sve usmene priče – bajke, basne, novele, legende, predaje, anegdote, ali i sitne oblike – šale i viceve. Usmena proza se razlikuje od kulture do kulture, pa je svaka kultura doprinijela svjetskoj usmenoj prozi svojim temama i motivima – staroegipatska književnost (čovjek pretvoren u prah, opći potop, silazak u podzemlje), svete knjige (Biblija, Vede, Kur'an, Talmud), antička književnost (basne i povijesne priče), indijska sanskrtska književnost (Pančatantra), srednjovjekovna književnost (anegdote, legende, hagiografije). Kao i nabrojana razdoblja i daljnje književne epohe (renesansa, barok, neoklasicizam, romantizam, realizam, moderna, 20.st.) koriste se usmenim pričama kao uzorima za stvaranje svojih djela – W. Shakespeare – „*Mletački trgovac*“, A. Fortis – „*Put po Dalmaciji*“, J. i W. Grimm – „*Dječje bajke*“ (...).¹⁷

3.1. Bajke

*„Bajka je najdulja usmeno-prozna vrsta. Ona je ageografična i ahistorična te se u njezinom izučavanju koristi monogenetski pristup. Genus specificum bajke je fantastično ili čudesno. Čudesno u bajkama sudjeluje i rješava nerješivo. Dobro uvijek pobjeđuje zlo. Najpoznatije su bajke Pepeljuga, Ivo i Marica.“*¹⁸

Čudnovate, mistične priče sa sretnim krajem koje pričamo djeci i koje naizgled imaju jako jednostavnu strukturu u narodu se nazivaju bajke. No, da njezina struktura nije jednostavna i da se te priče ne zovu uvijek bajke malo kome je poznato. Fra Stjepan Matijević u svojem djelu *Ispoviedaonik* još je davne 1630. god. upotrijebio naziv *bajka* kako bi označio besmisleno, nevjerojatno kazivanje, a iako se naziv zadržao u Hrvatskoj u drugim zemljama to nije bilo tako. Zanimljivo je da je Vuk Karadžić nevjerojatne, čudesne priče povezivao isključivo sa ženskim kazivanjem zbog čega im je dodijelio naziv *gatke*. Nadalje, poseban termin koji je označavao magične i nevjerojatne priče je termin *Marchen*, koji je karakterističan za Njemačku i njemačko područje. Različita imenovanja čudnovatih priča su karakteristična i

---

¹⁷ Marko Dragić, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2005., 59-61.

¹⁸ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., 259.

za ostale zemlje, pa bajka dobiva i sljedeće nazive: *folk-tale*, *conte populaire*, *narodna skazka*, *fairy-tale*, *conte merveilleux*, ...¹⁹

Ako promatramo što bajka označava u užem smislu, uzimajući u obzir da je širi smisao čudnovata mistična priča, možemo reći da svi narodi ne promatraju obilježja bajke na jednak način. Slovenski jezik termin bajka upotrebljava kako bi označio mitske i kozmogenijske predaje, dok ga poljski jezik upotrebljava kako bi označio narodnu pripovijetku u širem opsegu, a ruski svoj termin *skazka* ne shvaća kao obilježje bajke već pripovijetke. No, termin koji se posvuda uzima kao mjerilo za bajku, pa čak i pripovijetku njemački je termin *Marchen*. Iako određeni autori (Stith Thompson, de Vries, von Sydow) žele ograničiti taj termin samo na obilježja bajke, njegov elastični okvir zadržao se do danas. Razlog tome možemo potražiti u činjenici da su najpoznatiji tvorci bajke, uzori brojnim budućim generacijama, braća Grimm upotrebljavali termin *Marchen* puno šire od bajke, pa čak i pripovijetke i time dali posebna obilježja svojim zbirkama.²⁰

Sama radnja i struktura bajke prilično je jednostavna (problem – rješenje) i jednodimenzionalna. Radnja svih bajka je pretežito ista – junak ili junakinja suočava se s problemima koji su često natprirodni, ali uz pomoć prijatelja i prave, istinske ljubavi ih rješavaju i postaju princ ili princeza kraljevstva. Sama didaktičnost bajki leži u formi radnje problem – rješenje.²¹

Na početku priče, zbog niza nesretnih okolnosti, lik je tragičar (roditelji su umrli – „*Pepeljuga*“, ljepota – „*Snjeguljica*“, roditelji su se zamjerali krivim ljudima – „*Trnoružica*“), ali uz vrlo jednostavna rješenja, koja se većinom vežu za osobnu prirodu lika (ljubav, dobrotu, iskrenost) dobiju pomoć natprirodnih bića (npr. vile) u rješavanju problema te postaju junaci cijelog kraljevstva.

Nadalje, jednodimenzionalnost prikazuje odnos između junaka i nadnaravnoga u bajkama. Junak i svi likovi u bajci naviknuti se na viđanje nadnaravnoga (vještica, vukodlaka, vampira) i za njih to je sasvim normalna pojava koja ih ne plaši s obzirom da je to dio njihovog svakodnevnog života.²² Štoviše, ponekad su glavni junaci bajke natprirodne pojave – „*Ljepotica i zvijer*“, „*Mala sirena*“, a ponekad ide se i korak dalje.

---

¹⁹ Maja Bošković-Stulli, *Bajka*, *Libri et liberi*, 1. (2.), 2012., 281.

²⁰ *Isto*, 280-282.

²¹ Denis Vekić, Mitske i demonološke predaje u usmenoknjiževnoj teoriji: poetička obilježja i žanrovske odrednice predaje, *Croatica et Slavica Iadertina*, 12/1 (12.), 2016., 208-215.

²² *Isto*, 203.

„Junak narodne bajke ne oklijeva oženiti mladenku onostranog svijeta, ili vještčinu kći koja je obdarena magičnim vještinama. On ne primjećuje neobičnosti vezane za nju.“²³

Zanimljivo je da svaka bajka počinje riječima „jednom davno, davno živio/la je“, a završava s „živjeli su sretno do kraja života“ što upućuje na njezinu pedagošku i didaktičnu funkciju. Bajkama učimo djecu da ako poštujemo druge i pravedno se borimo za ono što želimo možemo uspjeti u svemu bez obzira kakva nam je početna pozicija bila. Još jedna zanimljivost bajki je da su glavni likovi većinom žene koje moraju zaslužiti svoje mjesto u društvu tako što rješavaju izazove koje su pred njih postavljene („Crvenkapica“, „Pepeljuga“, „Mala sirena“, „Trnoružica“, „Snjeguljica“ i dr.).

PASTORKA

„Prije je to bilo – tako sam ja čula – da je živila neka sretna porodica. Bili to čovik i žena i njihova mala curica. Lipo su oni živili i bili radosni dok se jednog dana nije razboljela ta žena. Uхватила nju neka teška bolest i nije joj se mogla sakriti. Tako je ležala neko vrime dok nije pripočinila. Otac i ta či, ostali sami i nisu se nikako mogli utješiti. Puno su oni patili za njom. Tako je tome čoiku bilo žao njegove male, pa se on onda priženio. Valjda on mislio da će nadoknadit djetetu mater pa je to i uradio. Mislio on da će se ona brinit za njegovu curicu, al se prevario. Ta je bila ohola i ona je njega htjela samo radi para. Ma, bio on bogat, pa radi toga. Kad su njia dvoje dobili svoje dite, ona je pastorku zamrzila još više, mada je mala bila dobra, al eto. Tjela se ta maćuha otarasit nje pa je tak dugo vremena ona mislila šta će napraviti. Kad su curice obadvi narasle i postale cure, zamrzila maćuha pastorku još više. Va je bila ljepša od njene ćeri, pa je zbog toga nije nikako voljela. Jednog je dana maćuha spremila pastorku i odvela je u šumu. Rekla joj je da će je odvest na njeko fino mjesto pa se pastorka obradovala. U šumi se nekako maćuha odvojila od ove, i sakrila se iza nekog drveta pa pobjegla kući. Pastorka se puno uplašila – maće znala je da ju je ona ostavila samu. Tjela se ona vratit kući, al nije znala puta. Tak je ona odala po toj šumi i odjednoč ugleđe ona njeku kolibu pa potrči. Uniđe unutra i ugleđe nekog starog djeda, a on bio cili u čirovim. Ona se još više uplašila pa tjela pobjeć. Onda zastane na vrata pa je i primjetila da je djed gleda al ništa ne govori. Ona se sažali na njega pa se približi i pita ga da mu pomogne. Tak je ona njemu pomogla i živila u njegovoj kolibi par dana.

---

²³ Max Luthi, *The European Folktale: Form and Nature*, Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press, 1986., 9.

Za to vrime postali su oni dobri drugovi. Ona je njemu pričala što joj sedesilo, a on njoj o svom teškom životu i kako je dobio te čireve. Kad je djedu bilo bolje, ona se htjela vratit kući, jer je puno voljela oca i falio joj. Tako se pozdravila sa tim starcem i krenila. Stari joj je rekao da sebi kao nagradu što ga je njegovala uzme jedan od kofera, koji oće. On je imo puno ti neki lipi kofera, a ona je uzela najmanji pa je pošla kući. Jedva nekako ona je našla put i došla kući. Svi su se iznenadili kad su je vidjeli. Maćuhu je puno zanimo ti mali kofer, pa je pitala odkud joj i šta ima u njemu. Onda joj je pastorka sve ispričala i rekla je da je to ko biva neki dar jer je pomogla tome djedu, ali ne zna ona šta je unutra. Onda je maćuha uzela ti kofer pa ga otvorila. Unutra bilo sve samo zlato. Onda je ona htjela poslat svoju ci da i ta dobije zlata od djeda. Već sutra, rano jutrom, dovede ona svoju ci na to mjesto u šumi, pa kad je curica došla do kolibe, mater se odma vrati nazad, ali joj je rekla da uzme što more veći kofer. Tako je ta mala ušla u kolibu i vidila toga djeda. On joj se baš smučio, al se zbog zlata napravila dobra pa ga pitala da mu pomogne. Jedva je ta izdržala i jenu noć tode, pa je rano ujutro krenila. Djed joj je reko da slobodno sebi uzme jedan od kofera, koji god izabere. Tako je ona uzela onaj najveći i jedva s njim izišla na vrata. U šumi ju je mater već čekala, pa joj je došla pomoć nosit ti teret. Jedva su njia dvi donile ti kofer, koliko je on bio težak. Bile one baš zadovoljne jer su mislile da su se obogatile. Čim su stigle u kuću, odma su one to otvorile, ali iznenadile se one samo tak. Nije unutra bilo zlata, već dvi velike guje – ma goleme su one bile. Odma su iskočile iz kofera i ujele njia dvi. Na mjestu su i usmrtila jer su bile otrovne. Ci i otac su nastavili lipo živit u zadovoljštini.“²⁴

3.2. Basne

Naziv basna dolazi od izvedenice *bajati* koja, osim što označava riječ, govor, čarobnu izreku, bajku i fabulu, označava i kratku, poučnu priču koja je napisana u prozi ili stihovima. U basni likovi su najčešće životinje, biljke i predmeti koji predstavljaju određene ljudske osobine. Glavno sredstvo radnje je dijalog kroz koji se opisuje određena ljudska osobina ili se upozorava na praktičnu mudrosti ili moralni stavak. Poseban značaj basni čini njihova didaktična uloga koja se ističe kroz alegoričnost i poučan završetak. Basnama se želi potaknuti djecu, pa čak i odrasle da razmisle o svojim postupcima i osobinama jer ne znači svaka osobina

---

²⁴ Marko Dragić, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2005., 59-61.

uspjeh i odličnost (kompetitivnost, tvrdoglavost, ustrajnost, ...), pa je zbog toga veliki broj basni pretvoren u crtane filmove.

Smatra se da je utemeljitelj i najznačajniji pisac basni Ezop (VI. st. pr. Kr.), a njegove basne, više od 400, su se proširile kroz usmenu tradiciju i zadržale do danas. Osim njega poznati pisci basni su i Francuz Jean de la Fontaine i Rus Ivan Andrejevič Krilov, dok su se u hrvatskoj književnosti pisanjem basni bavili Ivana Brlić Mažuranić i Gustav Krklec. Za pisca Đuru Ferića Gvozdenicu autor Dragić smatra kako je u svoja djela uvrstio brojne narodne basne te da je za naslove svojih latinskih basni uzimao hrvatske poslovice.²⁵

Kao najpoznatije basne izdvajaju se: „*Lisica i vuk*“, „*Jazavac i lisica*“, „*Baka i medvjed*“, „*Seljak i medvjed*“ i dr.²⁶

Pas i Vuk

*„Živio u nekom dalekome gradu
- Ime toga grada ljudi i ne znadu -
Jedan velevrijedni, nešto stari pas.
Živio on lijepo, ustrajno i vjerno
Lizao gosparu ruku smjerno,
Lajao po želji i u pravi čas.
Gospar ovo pseto veoma ljubljase:
- Gledaj, kako krasno vjernim repom maše,
Hajde da mu dadem dobar zalogaj! -
Pas i gospar tako živjeli u sreći,
Gospar po gosparski - a moj pas po pseći -
Jednome i drugom život bio raj.
Jednog vrućeg dana - bilo najme ljeto -
Pusti gospar s lanca ovo dobro pseto:
- Hajde, šeći malo, traži šumski hlad! -
Poslušalo pseto, pošlo da se šeće*

---

²⁵ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., 271-272.

²⁶ Marko Dragić, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2005., 91-96.

Premda mu se danas šetati baš ne će,
Al on milost prima, bilo makar kad.
Tako šećuć stigne u zelenu šumu,
Što se iza grada dizala po humu,
Pa ga tamo sretne jedan stari vuk.
Pas i vuk su braća: bilo kako bilo,
Jedan s drugim često razgovara mило,
Samo ih zavadi uvijek slučaj puk!
- *Zdravo, brate vuče! - pa mu šapu pruži,*
A što mi ga radiš? Kako zdravlje služi? -
- *Hvala, - vuk će na to, - zdrav sam kano ris.*
- *Zdrav si možda, brate, al si mršav jako,*
Mora da se hraniš, bolan, svakojako -
Pa on digne njušku ponosno u vis.
- *Nije tako loše, - vuk se izvinjava,*
Al na rebra viri istina mu prava!
Zato pas započne govor lijep i dug:
- *Nemoj tako, vuče, brini se na vrijeme*
Kud ćeš preko zime sklonit staro tjeme,
Zima loša druga, a glad loši drug.
Gledaj samo mene, moje stegno primi,
Ja sam tust i gojan ljeti kano zimi,
A na meni dlaka kano svila sja.
Možeš i ti, brate, tako pretil biti!
Ja ću te kod svoga meštra namjestiti,
živjeti ćeš divno, ko što živim ja.
Posla skoro ništa, samo lajat treba,
Pa ti za to nose: mesa, sala, hljeba -
A nad glavom uvijek blagotvorni krov!
Pa još ljubav meštra, pa još mnoge hvale,

*Pa još nagradice, velike i male,
Zar to nije bolje nego glad i lov?
Vuk pokliknu na to: - Hajdmo, brate mili,
Hajdmo da se ne bi kako okasnili
Ti spomenu meso, koli krasan zvuk!
Zbogom, šumo kitna, a vi, srne mile,
U koliko dosad ostadoste čile,
Sada ste bez brige - ode stari vuk!*²⁷

3.3. Novele

Novela dolazi od tal. *novella* ili lat. *novellus* što znači – vijest, novost, priča, nov. U književnosti, novela je prozna književna vrsta koja je kraća od romana, a dulja od priče.

*„Od svih proznih narativnih oblika novela iziskuje od autora najviše samokontrole i brige za svaki detalj. Posrijedi je izrazito zahtjevna književna vrsta: kratkoća, ekonomija prostora i brz razvoj radnje u noveli sile pisca na sažimanje, brižno komponiranje, 'vaganje svake rečenice'.*²⁸

Vodeći se tim obilježjima novelu možemo definirati kao kratku priču koja govori o običnim ljudima i njihovim životima te donosi nešto novo zbog čega je posebno zanimljiva čitatelju. S obzirom na to da se radi o kratkoj priči pisac novele mora se ograničiti na jedan motiv koji će obraditi, prikazati čitatelji i izdići do iznimnosti.²⁹

*„Iznimnost pritom ne znači nipošto da tema novele mora biti izabrana isključivo u suprotnosti prema banalitetu svakidašnjice.*³⁰

Kao i svaka druga književna vrsta i novela voli čudesne i natprirodne pojave, kao i opise čudnovatih ljudi i njihovih avantura u životu. Štoviše, ograničenost novele uviđa se i u ocrtavanju karaktera osoba i društvenih osoba. Kako je u noveli zahvaćena jedna radnja, a ne više njih, pisac nema „mjesta“ progovarati o društvenim odnosima različitih grupa, zbog čega, najčešće, uzima za glavne likove predstavnike tih grupa – škrtac, bludnica, realist, umjetnik, ...

²⁷ Ivana Brlić Mažuranić, *Basne*, Bulaja, Zagreb, 2011., 5.

²⁸ Krešimir Nemec, *Antologija hrvatske novele*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1997., 5.

²⁹ Milivoj Solar, *Ideja i priča*, Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2004., 209.

³⁰ Isto, 271.

Nadalje, kratkoća radnje uvjetuje dramatizaciju teksta. Za razliku od romana u noveli nema dramske napetosti, vrhunca i raspleta već se događa brz završetak predvođen sukobom suprotnosti koji uvjetuje ili pokretanje raspleta radnje ili pokretanje logičnog razmišljanja kod nekoga lika.³¹

Novela, kakvu je danas poznajemo, svoje početke doživjela je već u ranom 14. st. kada je G. Boccaccio objavio svoje djelo „*Dekameron*“. Nakon što je djelo doživjelo uspjeh kod čitatelja, novela se počinje sve brže širiti kao popularna književna vrsta. Svoje predstavnike je pronasla i u Hrvatskoj, iako relativno kasno (tek u romantizmu), a neki od njih su: Dimitrije Demeter, Dragojla Jarnević, Ante Starčević, August Šenoa, Vjenceslav Novak, Ranko Marinković, Miroslav Krleža, Janko Leskovar, ...

Dragić navodi da su u naše vrijeme, u Hrvatskoj i Bosni, najčešće didaktične, šaljive i baladne novele, a neke od najpoznatijih (u narodu) su: „*Snaha i svekrva*“, „*Tri siromašna brata*“, „*Siromah i kuća*“, „*Janja čobanica*“, „*Žena nadmudrila agu*“ i brojne druge.³²

3.4. Legende

Legenda (lat. *lego*, 3. – čitati) priča je koja ima vjerski karakter i u čiju istinitost se ne sumnja. Promotrimo li samo neke legende na ovim područjima („*Isus i sveti Petar kod Gavana*“, „*Križ u Roškom Polju*“, „*Kad je Isus hodao zemljom*“, „*Isus i porodilja*“, „*Legenda o svetom Jurju*“, „*Legenda o sv. Nikoli*“ i dr.) možemo uočiti da su glavni sudionici pretežito osobe visoke vjere – Isus, svetc, svetice, mučenici, mučenice i crkveni dostojanstvenici, pa ne iznenađuje da se dugo smatralo da legenda govori o stvarnim životima svetaca i njihovim te Božjim čudesima.³³

Iako su legende jako bliske predajama, ponekad toliko da je granica teško razlučiva. Ono što ih odvaja od predaja je element čuda koji je u njima prisutan. Smatra se da legende unose red i harmoniju u život jer pokazuju kako se nepravda uvijek kažnjava, a dobro uvijek nagrađuje.³⁴

---

³¹ Isto, 210.

³² Marko Dragić, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2005., 59-61.

³³ Isto, 34.

³⁴ Isto.

3.5. Predaje

„Predaje su vrsta usmene priče koja se temelji na vjerovanju u istinitost njezina sadržaja.“³⁵ Predaje se klasifikaciju na:

povijesne predaje,

etiološke predaje,

eshatološke predaje,

mitske (mitološke) predaje,

demonska (demonološka)

pričanja iz života.³⁶

3.5.1. Povijesne predaje

Povijesne predaje najčešće govore o povijesnim događajima i/ili osobama. Na teritoriju Bosne i Hercegovine te Hrvatske postoje mnogobrojne povijesne predaje koje pripovijedaju, kako o povijesno značajnim osobama tako i o povijesnim događajima koji su promijenili narode. Da bi lakše razumjeli zašto su najčešće povijesne predaje na ovim područjima predaje o kralju Tomislavu, Kulinu banu, hercegu Stipanu Vukčiću Kosači, kraljici Teuti, Osmanskim razaranjima prvo moramo razumjeti kontekst tadašnjih zbivanja i njihov utjecaj na današnjicu.

Hrvati su se naselili, na današnji prostor, još u 7. st. kada su došli iz dalekih Karpata. Prema predaji Hrvati su bili predvođeni petoricom braće (Hrvat, Klukas, Kosinc, Muhlo i Lobel) i dvije sestre (Tuga i Buga). Pobijedivši pleme Avara, uspješno su naselili prostor Hrvatske i podijelili je na Bijelu i Crvenu Hrvatsku te uspješno živjeli idućih godina. Nadalje, Hrvati su vrlo rano prihvatili i kršćanstvo, što ne iznenađuje s obzirom na veliki utjecaj zapada, a dokazi tome su kako Dragić navodi bazilike u Zenici, Brezi, Srđu, Šuici, Duvnu, Doboju kod Kaknja, Marindvoru u Sarajevu i brojnim drugim mjestima.³⁷

---

³⁵ Marko Dragić, Povijesne i etiološke predaje iz Otoka Sinjskoga, *Tragovi tradicije, znakovi kulture (Zbornik u čast Stipi Botici)*, Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatsko filološko društvo, Matica hrvatska, Zagreb, 2018., 284.

³⁶ Isto, 283.

³⁷ Marko Dragić, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2005., 59-61.

Veliki preokret dogodio se kada su Ugarska i Osmansko carstvo shvatili važnost prometnog položaja Hrvatske te bogatstvo koje Bosna krije (srebro, olovo, tkanine, ...) zbog čega su težili njihovim osvajanjima. Ugarska nije bila toliko okrutna koliko Osmansko carstvo, pa se manje spominje u povijesnim predajama. Osmansko carstvo uništavalo je, razaralo, mučilo narode koji su se nalazili ispred njih, a ti zločini su se ponavljali više puta, više nego u bilo kojoj drugoj zemlji – mnoge povijesne predaje govore o tim zločinima. Upravo zbog ovakvog ponašanja „rodile“ su se predaje o slavnim vojnicima, vojskovođama i ratnicima koji su se suprotstavljali osmanskim grozotama te spašavali svoj narod i svoju domovinu.

Obuhvaćajući svu povijest i osobe te događaje koje su je obilježile nije lako uvijek naći dobar način kako ispriopovijedati povijesnu predaju. Tako da povijesne predaje možemo iskazati kao kronikate (kratka priopćenja povijesnog sadržaja), rjeđe kao fabulate (predaje koje imaju razvijenu fabulu), a skoro nikada kao memorate (predaje koje kazuju o osobnim doživljajima).³⁸

3.5.1.1. Ilirske teme

Ilirske teme obuhvaćaju predaje o kraljici Teuti i kralju Agronu – utemeljitelju ilirskih zemalja. Agron, pripadnik ilirskog plemena Ardijejaca, umro je 231. god. pr. Kr., a naslijedila ga je njegova druga žena Teuta čije podrijetlo je nepoznato. Neki autori smatraju da je Teuta Agronova kćer koju je imao pravo oženiti jer su Iliri Božji potomci, pa im je sve dopušteno činiti. No, druga i vjerojatnija predaja je da je Teuta kćer ljekaruše iz Narone. Prema toj predaji, za vrijeme sajma ilirskih ujedinitelja Agron se razbolio i otišao kod ljekaruše da mu pomogne. Kada je došao kod nje upoznao je Teutu, zaljubio se, isprosio i oženio. Štoviše, bokokotorske predaje navode da je Agron dobio upozorenje od strane ilirskih bogova koji su ga upozoravali da se ne oženi Teutom jer, iako lijepa, zlobne je i vrele krvi te će donijeti nesreću.³⁹

Vođen ljubavlju kralj je ignorirao upozorenja i sagradio Teuti grad u kojem će stolovati – Agronium. Tu je Teuta stolovala i provodila svoje zakone, a pomagao joj je njezin zapovjednik Dimitrije Hvaranin. Vrijeme njezinog kraljevanja i njezini postupci nisu ostali u narodu u dobrom sjećanju te o tome postoje brojne predaje. Jedna od predaja navodi kako je Teuta bila jako pohlepna, zlobna i ohola što se vidi u njezinom postupanju prema Rimljanima.

---

³⁸ Isto, 99.

³⁹ Marko Dragić, Hrvatske povijesne i etnološke predaje o ilirskoj kraljici Teuti, *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 16 (2), Kršćanski akademski krug (KRAK), Zagreb, 2018., 281.

Naime, gusari su napadali Rimljane i Grke, pa su Rimljani došli porazgovarati s Teutom i zamoliti je da to spriječi jer su sklopili primirje. No, Teuta je tijekom razgovora bila jako prkosna što je naljutilo najmlađeg rimskog poslanika koji ju je upozorio da Rimljani imaju običaj kažnjavati nepravdu, a nagrađivati dobrotu. Smatrajući da je nedopustivo takvo ponašanje prema kraljici poslala je svoje podanike da ih ubiju, ali Dimitrije Hvaranin, u strahu od Teute, se priklonio Rimljanima i poubijao dalmatinske prvake. Vidjevši da su Rimljani jači morala se povući, a kasnije je zaratila i s Grcima (zbog Visa) i izgubila svoje prijestolje te se bacila sa svoje utvrde u Svecu i ubila.⁴⁰

Također, postoji predaja koja navodi da je do Agrona došla vijest kako Teuta živi raskalašenim i razuzdanim životom, pa se Agron zaputio u Agronium to provjeriti. Kada je došao u raskošnim kočijama Teuta mu je dala vrč vina da se napije, ali u vinu je bio otrov (navodi se da ga je ulio Dimitrije Hvaranin, ali nije sigurno) i Agron umire. Nakon smrti Agrona počeli su potresi, a Agronium je pokrilo more.⁴¹

Osim ovih predaja o Teuti postoje i predaje koje se odnose na Teutino „*prokleto*“ blago, vrelo načinjeno od Teutinih suza, gradu Riziumu, koji je uništila vila Rizina jer se Teuta zaljubila u muškarca u kojeg je bila zaljubljena vila Rizina.⁴²

Teutina ljepota i laka narav zaljublivanja je karakteristika koja se navodi u svim predajama, ali ono što se u njima razlikuje je da su neki narodi opisivali Teutu kao plemenitu, vrsnu i hrabru kraljicu koja je spasila svoj narod, a neki narodi su je opisivali u potpunosti suprotno. Zbog toga se predaje o Teuti trebaju sagledati kritički sa svih strana, pa tek onda je karakterizirati kao fatalnu ženu i/ili plemenitu kraljicu.

2.5.1.2. Starohrvatske teme

Starohrvatska epoha obuhvaća razdoblje od dolaska Hrvata na današnje prostore (7. st.) do smrti najboljeg hrvatskog kralja Dmitra Zvonimira (1089. god.). Kako je to vrijeme obilježeno brojnim sudbonosnim događajima i povijesno važnim osobama ne iznenađuje da je do danas sačuvano mnoštvo predaje iz tog razdoblja, a neke od njih su o: kraljicama Tugi i

---

⁴⁰ Isto, 286.

⁴¹ Isto, 281.

⁴² Isto, 290.

Bugi i njihovom bratu Klukasu; svecima: Dujmu, Tripunu, Vlahu, Donatu, Ivanu Trogirskome, blaženom Ivanu Vladimiru, dukljanskome kralju, predaje o lukavstvu Bračana, kralju Tomislavu, te o posljednjem hrvatskom kralju Dmitru Zvonimiru i njegovom sinu Radovanu.⁴³

Kao primjer starohrvatskih tema, možemo izdvojiti predaje o: dolasku Hrvata, svetom Vlahu i lukavstvu Bračana.

Hrvati su nastanili današnje prostore u 7. st. tako što su došli na poziv cara Heraklija, po vodstvom petero braće i dvije sestre, iz Bijele ili Velike Hrvatske, ali samostalno su porazili Avare i zauzeli prostori današnje Hrvatske. Štoviše, nakon pobjede organizirali su tri države: Bijelu ili Primorsku Hrvatsku (od Raše u Istri do Cetine), Crvenu Hrvatsku (od Cetine do Drima i Drača) te Posavsku Hrvatsku (između Gvozda i Drave, Save i Dunava), a pod utjecajem zapada prihvatili su kršćanstvo i europsku kulturu o čemu svjedoče brojne bazilike (Zenica, Breza, Duvno, ...).⁴⁴

Sveti Vlaho (Blaž), zaštitnik Dubrovnika, biskup u Armeniji (3. st.) bio je liječnik po zanimanju. Nadaren božanskim moćima za života se povukao u pećinu gdje je živio s divljim životinjama koje ga nisu napadale već su mu dolazile ranjene u potrazi za pomoći. Jednom prigodom otkrili su ga kraljevi lovci te su pomislili da je vrač i odveli ga kralju koji je naredio da ga raskidaju željeznim grebenima i bace lavovima. No, Božjom pomoći rane su zacijelile, ali smrt nije izbjegao jer mu je na koncu odrubljena glava. Proglašen je zaštitnikom Dubrovnika jer su, po predaji, u Dubrovnik doplutale njegove zlatne vlasi.⁴⁵

Zanimljive su predaje o lukavstvu Bračanina. Prva predaja govori kako su Bračani izradili topove od suhih smokava kao bi se obranili od omiških gusara, dok druga predaja govori kako su pobijedili Saracene jer su namazali jasenove šibe lojem. Saraceni su napali Bračane u cik zore, sunce je obasjalo šibe i odsjaj je stvorio iluziju da pred Saracenima stoji ogromna vojska koje su se prepali i pobjegli.⁴⁶

---

⁴³ O tome više: Marko Dragić, *Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju*, *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu*, 2-3, Split, 2009., 21-44.

⁴⁴ *Isto*.

⁴⁵ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., 293-294.

⁴⁶ Marko Dragić, *Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju*, *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu*, 2-3, Split, 2009., 26.

„Te predaje imaju estetsku i životnu funkciju, a kada se usporede s povijesnim izvorima njihova je srž istovjetna, ali aristotelovski kazano poezija je istinitija i povjesnija od povijesti i treba je ozbiljnije shvatiti od nje.“⁴⁷

3.5.1.2. Hrvatski vladari narodne krvi

Hrvatski vladari narodne krvi pripadaju starohrvatskoj epohi o kojoj je već bilo riječ, a predaje se odnose na prvog hrvatskog kralja Tomislava, dukljanskog kralja sv. Vladimira te posljednjeg hrvatskog kralja Dmitra Zvonimira i njegovog sina Radovana.

Prvi hrvatski kralj je Tomislav, Mutimirov sin i njegova vladavina počinje oko 910.god. Često se u predajama opisuje kao hrabar i poduzetan mladić, jak na oružju koji je zaslužio svoju titulu. Kada je naslijedio svoga oca, Tomislav prvenstveno je bio knez i tu se iskazao kao sjajan ratnik i vođa – oslobodio je posavsku Hrvatsku, uveo feudalni sustav, pobijedio Mađare, zauzeo je zapadnu Bosnu i Hum te otkazao poslušnost Grcima i učinio Hrvatsku samostalnom zemljom. Nakon njegovih uspješnih osvajanja okrunjen je na Duvanjskom polju (920/25.god.), od strane hrvatskog biskupa Grgura Ninskoga, zlatnom krunom i tada započinje njegovo kraljevanje. Za vrijeme njegovog stolovanja održan je Veliki sabor u Splitu na kojem su sudjelovali svi moćnici i crkveni velikodostojnici. Jedna od bitnih odluka koja je donesena je da se u Crkvi odriče grčkog utjecaja i pokorava se rimskom papi, zbog čega više nema hrvatskog jezika u službi Božjoj, već je latinski i vlast hrvatskog biskupa se ograničava. Iako se ne zna gdje je pokopan, predaje u narodu govore da se Tomislavov grob nalazi na Jabuci njivi (na Čondraku).⁴⁸

Dukljanski kralj bio je blaženi Ivan Vladimir. Za vrijeme svog života Vladimir se isticao svojim djelima, pa se u narodu opisuje kao pobožan, mudar, lijep, dobar i svet. Preokret u njegovoj vladavini se događa kada u Dalmaciju prodru Bugari pod vodstvom cara Samuila. U želji da spasi svoju vojsku, Vladimir bježi na planinu Oblik prepunu zmija otrovnica. Vjerujući u pomoć Božju, Vladimir izmoli Boga da ih spasi od tih zmija, a Samuil uvidi da se Vladimir neće pokoriti onako brzo kako je on to zamišljao, zbog čega počne primjenjivati novu taktiku. Samuil je počeo nagovarati Vladimira da se preda obećavajući da će ih onda poštediti. Vladimir prihvati tu ponudu kako njegova vojska ne bi nastradala, ali Samuilo prekrši obećanje,

---

⁴⁷ Isto, 21.

⁴⁸ Isto, 31.

pohara Dalmaciju do Zadra, a Vladimira baci u tamnicu. Za vrijeme boravka u tamnici Vladimiru se ukazao anđeo s utješnim riječima da se ne boji, da će biti oslobođen i zaista je bilo tako. Jednom prilikom kćer kralja Samuila, Kosara, dobila je dopuštenje da opere zatvorenicima noge. Tijekom pranja nogu upoznala je Vladimira i bila je očarana njegovom ljepotom, dobrotom i mudrošću te izmoli oca da ga oslobodi. Kralj je uslišio njezine molitve, pustio ga, dao mu Kosaru za ženu i povratio njegovo kraljevstvo. Nakon smrti Samuilove na tron je došao Vladislav koji je naumio ubiti Vladimira. Pokušao mu je napraviti zamku, ali Vladimira je obranila vojska anđela, pa se Vladislav naljutio i dao Vladimiru odrubiti glavu. I danas se vjeruje da su brojni ljudi ozdravljali na njegovom grobu i da mu je tijelo u potpunosti sačuvano, štoviše da iz njega isparava blagi miris.⁴⁹

Posljednji hrvatski kralj Dmitar Zvonimir, pripadnik dinastije Svetoslavića, kraljevao je od 1075.god. do 1089.god. Nakon iznenadne smrti kralja Bele I., kao poslanik kralja Petra Krešimira IV., prisustvovao je u Pečuhu krunidbi ugarskog kralja Salamona.

„Tom prigodom Zvonimir se zaručio s Jelenom, kraljevom bratučedom, kćerkom ugarskoga kralja Bele I., te sestrom budućih kraljeva Gejze I. (1074.-1077.) i Ladislava (1077.-1095. god.). Godine 1065. Zvonimir se oženio Jelenom.“⁵⁰

Kraljevskom krunom Dmitar Zvonimir okrunjen je u Solinu, u bazilici Svetog Petra, a okrunili su ga izaslanici pape Grgura VII., a zajedno s njim okrunjena je i kraljica Jelena koju je narod prozvao Lijepa. Svojim djelima je ostao trajno zapisan u sjećanje naroda, a zbog darivanja zemlje crkvi sv. Lucije njegovo ime se nalazi na Bašćanskoj ploči.⁵¹

„Na Kosovu polju kninskom zavadio se neki kralj s vojskom te se pognali. Kralj već ranjen bježao s Kosova polja, a vojska ga stigla gdje je sada Rotna gomila. Tu ga je izmrcvarila i ubila, i svaki je vojnik na mrtvo tijelo bacio po kamen. Vojska se potom pobila između sebe i izmrcvarila, a od puste krvi prolivene nedaleko ove gomile pocrvenila je zemlja i zato se zove Crljenica. Kralj se zvao Rotando.“⁵²

---

⁴⁹ Dukljanski kralj Vladimir mučništvo je podnio 1016. godine. Pravoslavna crkva ga je kanonizirala, a Katolička beatificirala. O tome više: Helena Dragić, *Dukljanski kralj sveti Vladimir u hrvatskoj književnosti i crnogorskoj tradiciji*, Lingua Montenegrina, Časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, 5, Cetinje, 2010., 517.-534.

⁵⁰ Marko Dragić, Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju, *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu*, 2-3, Split, 2009., 35.

⁵¹ Isto, 36.

⁵² Isto.

Zbog ovakvoga okrutnog ubojstva u narodu se pamti Zvonimirova kletva – zadnje riječi koje je uputio Hrvatima je kletva da nikad ne budu slobodni – „*nigdar ne imali svojeg jazika*“.

Sina Dmitra Zvonimira, Radovana narod pamti po dobroti i ljubavnoj priči. Naime, prema predaji Radovan je došao na otok Pag kako bi se izliječio od plućne bolesti. Dok je boravio na Pagu često je odlazio u lov i tako je upoznao pastiricu Ljudmilu. Između dvoje mladih rodila se obostrana ljubav i Radovan je obećao oženiti čim ozdravi. Kako Ljudmila nije imala svoje obitelji, Dmitar Zvonimir i kraljica Jelena prihvatili su je s oduševljenjem i bili uz nju do zadnjeg trenutka. Kako je zdravlje Radovana išlo na bolje, odlučio je sudjelovati u igri bacanja kamena s ramena koja se tradicionalno igrala tijekom blagdana Velike Gospe. Liječnik je upozoravao Radovana da to ne radi, no njega je nešto tjeralo na to. Kada je treći put išao baciti kamen, Radovanu se smračilo pred očima i ubrzo nakon toga umire. Prema predajama Dmitar Zvonimir je ispunio sinovu želju i sahranio ga na Pagu, a točno godinu dana nakon Radovana na njegovom grobu umire Ljudmila koja je izjavila u trenutku Radovanove smrti da će biti čuvarica njegova groba te se sudbina i ostvarila.⁵³

Ovu priču u književnosti opjevao je Krešimir Berto Balabanić u svom djelu „*Radovan i Ljudmila*“. I drugi pjesnici, osim Balabanića su opjevali ljubav Radovana, ali i kraljevanje Dmitra Zvonimira te ljepotu Jelene, a jedan od poznatijih je Vladimir Nazor.

*„Nazorove pjesme o kraljevima nastale su temeljem povijesnih vrela, kronika i usmenih predaja. U ovom je radu riječ o kralju Dmitru Zvonimiru o kojemu je Nazor napisao deset pjesama, od kojih je sedam soneta. O kraljici Jeleni Lijepoj pjesnik piše u tri pjesme, a kraljeviću Radovanu posvećen je jedan sonet.“*⁵⁴

3.5.1.3. Patnje, progoni i stradanja kršćana za vrijeme Osmanske okupacije

Povijest kršćana nikad nije bila jednostavna i bez prepreka, ali to se i ne očekuje s obzirom na to da se predanost vjeri ponekad dokazuje upravo u najgorim i najtežim trenucima. I sam utemeljitelj kršćanstva (Isus) je imao tragičnu i patničku smrt, ali pokazao je i u zadnjim trenucima svoju predanost vjeri i Bogu. Iako je njegova smrt bila dokaz da je sin Božji i da je

---

⁵³Isto, 40.

⁵⁴ Marko Dragić, Zbilja o hrvatskom kralju Dmitru Zvonimiru u poeziji Vladimira Nazora, *Croatian Studies Review*, 7 (1), 2011., 62.

ono što je govorio istina, to nije bilo dovoljno da stradanja kršćana prestanu, pa su kroz povijest još mnogi ljudi izgubili svoj život upravo zbog svoje vjere.

Promatrajući balkansko područje možemo reći da je najgori i najkrvaviji dio povijest kršćana uzrokovala osmanska okupacija. Nasilno ili „*podmićeno*“ prebacivanje na Islam bilo je nešto što je obilježilo turska vladanja, pa tako postoje brojne priče o ljudima koji su se morali odreći svoje vjere zbog zlostavljanja koje su trpjeli, ali i priče o ljudima koji su bježali iz svoje domovine kako bi mogli zadržati svoju vjeru. Ivančić, župnik iz Jajca, priča kako je 1719. god. vodio katoličko vjenčanje na kojem je mladenka bila prekrasna Lucija Barevac. No, njezina ljepota je ubrzo postala prokletstvo jer su je upravo zbog nje Turci oteli i dali u muslimansku kuću s namjerom da je poturče, a mladoženju, župnika i šestoricu katolika su strpali u zatvor. Lucija je četiri dana proživljavala strašne muke, zlostavljanja i maltretiranja, ali je ostala predana svojoj vjeri zbog čega su je Turci na kraju poslali u Travnik.⁵⁵

No, osmansko pustošenje kršćanstva nije tu završilo već su morali uništiti sve što je kršćansko na njihovoj zemlji, pa su uništavali i crkve, samostane, križeve, crkvena zvona, sakralne objekte, groblja, ... O ovim razaranjima postoje brojne priče u narodu, od kojih su neke zapisane, neke se prenose usmeno, a neka razaranja su i danas ostala misterija. Jedne od priča koja su zapisane su i priče o razaranju pavlinske crkve u Bosanskoj Dubici i zakapanju crkvenog zvona u Visokom. 8. svibanj 1461. god. datum je koji obilježava „*nestanak Boga*“ u pavlinskoj crkvici u Bosanskoj Dubici. Prema svjedočenjima vranskog priora i župana Tome od sv. Jurja njihova crkva Blažene Djevice Marije bila je opustošena, razorena i uništena od strane neprijatelja Kristova (Turaka). Turci su napadali tu crkvu iznova i iznova, godinama, sve dok se kmetovi nisu razbježali iz sela i dok štovanje Boga u njoj nije prestalo. Unatoč tolikom nasilju i nestanku sigurnosti u Boga, pavlini nisu napustili samostan koji je bio u sklopu crkve te je njihovo zadnje spominjanje zabilježeno u srpnju 1465. god. kada je samostan nastradao zajedno s crkvom.⁵⁶

U Crkvi se poziv na molitvu, ispraćaj pokojnika, poziv na slavlje obilježavao crkvenim zvonom i iako su zvona od davnina sastavni dio kršćanskih obreda, za vrijeme Turskog vladanja ona su bila zabranjena. Zbog te zabrane mnoge su Crkve skidala svoja zvona, sakrivala i zakopavala, a oni koji nisu bili dovoljno brzi suočili su se s katastrofalnim

---

⁵⁵ Marko Dragić, *Od Kozigrada do Zvonigrada: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine (II)*, Mala nakladna kuća Sveti Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud ZIRAL, Baška Voda – Mostar – Zagreb, 2001., 45.

⁵⁶ Marko Dragić, *Deset kamenih mačeva: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine, (I)*, Mala nakladna kuća Sveti Jure. Baška Voda, 1999., 50.

posljedicama. Tako su Turci, u 17.st., u Visokom, napali franjevački samostan. Poneki franjevci su imali sreće te su uspjeli pobjeći na vrijeme, ali neki su morali trpjeti bijes Turaka – samostanskom vikaru su odsjekli ruku, a druge su zlostavljali i mučili. Potreseni tim napadom i ostatak franjevac bježi, a u samostanu ostaje samo gvardijan sa župljaninom Lipovčićem kako bi čuvao dom i platio dugove. No, Lipovčić, posljednji čuvar samostana, bježi u strahu od osвете Turaka, a prilikom svoga odlaska pali samostan i zakopava zvono pred vratima.⁵⁷

Turska pustošenja koja su rezultirala i ubojstvima kršćana nisu granica njihove zlobnosti, tako da postoje bolne i potresne priče u narodu o najgnusnijim zločinima koji su bili usmjereni isključivo na mlade djevojke i djecu – šetanja opanaka, danak u krvi i pravo prve bračne noći. Danak u krvi uveo je Murat II. 1420. god., a odnosi se na odvođenje kršćanske djece u dobi od osam do deset godina od kojih su stvarali janjičarske postrojbe, najnasilnija i najopasnije turska vojska. Ovaj zločin opisuje Ivo Andrić u svom romanu „*Na Drini ćuprija*“ u kojem prikazuje sudbinu odvelog dječaka, kasnije nazvanog Mehmed-paša Sokolović, koji je besprijeekornom karijerom došao do mjesta vezira, ali nikada nije zaboravio svoje porijeklo.

*„Sjećajući se svoje majke koju je posljednji put vidio s mnogim drugim majkama kako su s druge strane Drine kroz plač i jecaje ispraćale svoju djecu u janjičare, Mehmed-paša Sokolović dao je na tom mjestu sagraditi most.“*⁵⁸

Pravo prve bračne noći zločin počinjen nad djevojkama tijekom njihove prve bračne noći. Prema Turskim zakonima beg, aga ili paša imao je pravo „uzeti“ djevojci nevinost tako što su uveli zakon prema kojem je obaveza kršćanske mladenke spavati s njim, umjesto s mužem, za vrijeme prve bračne noći.

3.5.1.4. Križićanje

Križićanje je jedan običaj koji je svoje početke našao u Livnu kada je turski beg htio oženiti kršćanku. Ona je tada po naredbi oca utetovirala križ na čelo, pa je zbog toga beg

---

⁵⁷ Isto, 94.

⁵⁸ Marko Dragić, Danak u krvi u romanu na Drini ćuprija i u suvremenome pripovijedanju, *Hum*, (8), 2012., 123.

odustao od vjenčanja. Od tada se križ tetovirao na ruci, u vjerovanju da ih samo Bog može spasiti od Turaka.⁵⁹

*„U Kaknju je prije bio običaj da se mlade djevojke križićaju. To ti je tetoviranje križa najčešće na šaci s posebnom smjesom. Danas kad prođeš Kaknjom, možeš vidjeti u svake bake križ na šaci. Tetovirali su križ na šaci, a ne negdje drugo zbog narodne nošnje koje su uvijek morali nositi. Ona ti se sastoji od bijele košulje, a od sukna su imali dugi gunj, košulje su bile do ispod lakta, duge gaće na gumu i vunene čarape koje su trebale biti što šarenije. I to su oni morali nositi i zimi i ljeti.“*⁶⁰

Križićanje (bockanje, sicanje, tetoviranje) označava običaj tetoviranja križa na vidljivom mjestu, a bolnom procesu najviše su se podvrgavali mladići i djevojke između 13-16 godina. Što se tiče mjesne rasprostranjenosti, može se reći da je ovaj običaj bio najpopularniji na teritoriju bivšeg visočkog, fojničkog, sarajevskog, travničkog, bugojanskog, prozorskog kotara i niz donji Vrbas, kotorvaroški i banjolučki kraj. Na južnoj i istočnoj periferiji tih područja, primjerice u Olovu, Varešu, Vijaci i u dolini Neretvice.⁶¹

Samo križićanje mogla je izvoditi osoba sama sebi, a ako ju je bilo strah tetoviranja, onda je odgovornost preuzimala iskusna žena ili prijateljica/prijatelj. Kako u to vrijeme nije postojala boja i oprema za tetoviranje, ljudi su morali biti kreativni kako bi dobili smjesu koja će ostati pod kožom za cijeli život. U jednoj zdjelici zamiješala bi se voda i usitnjeni ugljen, a zatim bi se to pomiješalo s medom kako bi se dobila crna smjesa. Zatim bi se smjesa nanosila pod kožu tako što bi se tupi kraj igle zamočio u smjesu te bi njime iscrtali ornament, a onda po tom tragu bockali šiljastim krajem igle kako bi smjesa ušla pod kožu. Postupak bi se ponavljao i nekoliko puta, a na kraju bi se rana obložila voštanim ili svilenim papirom. Kako ovaj bolni proces ne bi bio uzaludan tetovaža se više puta, nakon samog procesa, premazivala crnilom.⁶²

Obred križićanja se nije mogao izvoditi bilo kada u godini, nego samo na posebne dane. Tako se križićanje izvodilo na sv. Josipa (19. ožujka), Blagovijest (25. ožujka), Cvjetnicu, u dane Velikoga tjedna, na Jurjevdan (23. travnja) i na Ivandan (24. lipnja), a tradicija je prekinuta tek 50-ih 20.st.⁶³

---

⁵⁹ Marko Dragić, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2017., 38.

⁶⁰ Anica Franjkić, 1948. god; Kaštel Lukšić, 11. 05. 2017. god.

⁶¹ Marko Dragić, Štovanje sv. Josipa u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, XIII (2), Kršćanski akademski krug (KRAK), Zagreb, 2020., 150-151.

⁶² *Isto*, 153-154.

⁶³ *Isto*, 154.

3.6. Uskoci i hajduci

Uskoci su kršćani koji su pobjegli s teritorija pod osmanskom vlašću i nastanili se na područjima pod mletačkom vlašću. Najpoznatiji uskoci su: Petar Kružić, Stojan Janković, Ivo Senjanin, Tadija Senjanin, knezovi Nakići, knezovi Vučkovići.

Padom Bosne i Hercegovine te Hrvatske, Osmansko carstvo dolazi na granicu zapadnoga svijeta, odnosno tadašnji dijelovi kršćanske Hrvatske (posebno Dalmacija) postaju „posljednja crta obrane“ protiv okrutnosti i nasilne islamizacije Osmanlija. Iako su mnogi ljudi pobjegli iz Bosne i Hercegovine na područja Hrvatske njihova želja i žar da obrane svoju vjeru i narod nije prošla, pa se sve više javljaju hrabri junaka čiji je cilj bio zaustaviti Osmanlije i njihovo zlo. Ti narodni junaci zvali su se hajduci i uskoci.⁶⁴

Kroz povijest hajduci su se unutar sebe počeli odjeljivati, pa je i narod oprečan u svojim mišljenjima – dok ih jedni glorificiraju drugi misle sva najgore o njima. Sve u svemu, povijest je pokazala da hajduke možemo klasificirati u više kategorija: hajduci zulumčari (turski hajduci koji čine zlodjela nad kršćanima), hajduci osvetnici (skupina Muslimana, Hrvata i Srba koji se bore protiv Osmanlija), muslimanski hajduci osvetnici (hajduci koji počinju djelovati od 17.st.).⁶⁵

3.6.1. Petar Kružić

Petar Kužić, kliški kapetan i najveći hrvatski ratnik protiv Osmanlija, ostao je zapamćen u narodu zbog ključne uloge koju je imao u pobjedi nad Turcima. Sam datum njegovog rođenja nepoznat je.. Godine koje se ističu kada se opisuje život Petra su 1520. i 1522. jer je 1520. god. postao kliški kapetan, a već dvije godine nakon senjski kapetan. Nadalje, pobijedio je Turke kod Klisa i Solina (1524. god. i 1525.god.) te je doveo pomoć okupiranom Jajcu. Zanimljivo je da se četiri godine kasnije (1529. god.) odrekao dužnosti senjskog kapetana kako bi se u potpunosti mogao posvetiti obrani Klisa. Štoviše, Petar je uspio osloboditi Solin 1532. god., a ratovao je na moru i protiv Mlečana i protiv Turaka. Nažalost, kada su osmanlije osvojile Klis 12. ožujka 1537. godine. uhvatili su Petra Kružića, odrubili mu glavu i bacili ga ili u rijeku

---

⁶⁴ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., 348.

⁶⁵ Isto, 351.

Jadro ili u more. Sestra mu je otkupila glavu. Počiva u kapelici na Trsatu koju je sam izgradio zavjetovavši se prilikom životne opasnosti na duvanjskom polju.⁶⁶

3.6.2. Mijat Tomić

Mijat Tomić najomiljeniji je narodni junak čemu svjedoče brojne pjesme i priče koje se i danas pjevaju u narodu. Rođen je u Duvnu, a njegova hajdučka četa se sačinjavala čak od četrdeset i dva hajduka. Najviše priča o Mijatu se priča na području Hercegovine i Primorja, pa i ne iznenađuje da je najvjernije jatake koji su mu nabavljali prah, olovo i opanke imao upravo u Makarskoj. O Mijatovom hajdukovanju možemo saznati iz različitih izvora (članci, priče, lokaliteti), a neke od priča su sljedeće. Prvenstveno, u Hercegovini se smatra da je prezime Naletić nastalo jer je jednoj djevojci „naletilo“ dijete Mijata Tomića. Nadalje, u pjesmi „Mijat Tomić i kadija tešanjski“ Martić-Jukić spominje kako je Mijat po raznim stranama Bosne i Hercegovine gradio česme za putnike i prolaznike.⁶⁷

„Mnoge pjesme u narodu su opisane o ajduku Mijatu Tomiću. Mijat Tomić bio je iz Duvna iz sela Kongore, a otac mu je bio Tomić Ivan. Ivan je imo na Duvanjskom polju kosnicu livadu. Livadu mu je pod turskim zulumom oteo Suzica kadija i naredio je Suzica kadija seljacima iz sela Kongore i drugih okolnih sela da kose livadu, a da pred njima kosi Mijat Tomić. Mijat nije htio nositi kose. Bio je mladić od dvadeset godina. Nosio je na sebi bijele gaće i bijelu košulju, a za pasom malu pušku. Kad je došo, vidio je da livadu kosi trideset kosaca, a uz njih je bio Murat, subaša Suzice kadije. Čim je ugledo Mijata, odmah ga je mislio prisić, jer ne nosi kosu na ramenu...“⁶⁸

Što se tiče razloga zbog kojih je Mijat postao hajduk oni su različiti, točnije postoje dvije predaje koje objašnjavaju zbog čega se Mijat odmetnuo u hajduke. Prva predaja govori da je Mijat Tomić otišao u hajduke u Vran planinu nakon što mu je duvanjski kadija Suzica otuđio dio očevine, livadu Jabuku. Za razliku od prve predaje, prema drugoj predaji, Mijat Tomić odmetnuo se u hajduke nakon događaja na vjenčanju njegova gospodara bega Kopčića.

---

⁶⁶ O tome više: Marko Dragić, – Ivana Odža, *Kliški kapetan Petar Kružić i njegova supruga Jerolima u književnosti, povijesti i suvremenom narodnome pripovijedanju*, Lingua Montenegrina, Časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja. Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, 5, Cetinje, 2010., 371-402.

⁶⁷ Vidi: Marko Dragić, *Od Kozigrada do Zvonigrada: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine (II)*, Mala nakladna kuća Sveti Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud ZIRAL, Baška Voda – Mostar – Zagreb, 2001. 142-153.

⁶⁸ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., 353.

Mijat je svom gospodaru služio još od dvadesete godine i jednom prilikom je otišao na mejdan zulumčaru Arapu koji je ucjenjivao stanovnike Duvna, umjesto svog gospodara. Mijat Tomić u svatovima svog gospodara bio barjaktar, odnosno nosio je zastavu, što je zasmetalo Turcima, pa su natjerali konja na njega. Mijat je uspio ubiti konja, ali, tijekom noći, pobjegao je u planinu i postao hajduk.⁶⁹

O samoj Mijatovoj smrti je napisano 28 pjesama od čega njih 19 govori da je Mijata izdao njegov kum Ilija Bobovac, a da ga je ubio neki Arapin. Također, spominje se da je Mijatov sestrić Marjan pokušao odnijeti ranjenog Mijata u Vran, ali da nije stigao na vrijeme, pa je Mijat izdahnuo pred Sovićkim vratima i danas tu, na njivi Pošćeci, leži grob Mijata Tomića.⁷⁰

3.6.3. Andrijica Šimić

Andrijica Šimić, branitelj sirotinje i zaštitnik potlačenih, legendarni hrvatski hajduk rođen je 2. listopada 1833. god. u Alagovcu kod Gruda. Već kao dijete, sa svojih deset godina, odlazi u Mostar i počinje služiti agi Tikvini. Za vrijeme svoga služenja postao je svjedok brojnih zlodjela, zuluma i nepravde što ga je natjerao, 1859. god., na bijeg u planine i odlazak iz službe. Nakon nekoliko godina bijega, Andrijica je uhićen 1866. god. i izručen turskim vlastima, a mjesta u kojima je tamnovao su Split, Imotski, Duvno, Livno i Ljubuški. Prekretnica se dogodila za vrijeme boravka u ljubuškom zatvoru gdje je ispilivši okove uspio pobjeći i nastaviti sa hajdukovanjem.

„Hajdukovao je po Rakitnu, Doljanima, Imotskom, Kupresu, Livnu, Glamoču i Vrlici. U okolini Livna ima nekoliko lokaliteta koji podsjećaju na njega.“

Uspjesi koje je nizao sa svojom skupinom došli su kraju 14. siječnja 1871. god. kada su upali u zasjedu nedaleko od Imotskog. Andrijica je bio jedini preživjeli te je uspio pobjeći i skloniti se u Runoviće kod Ante Garca. Nakon što je dobio hrane i vode, Andrijica je zaspao ne očekujući iduću izdaju koja će ga zadesiti. Dok je spavao Ante je Andrijicu zavezao i predao austrijskim vlastima zbog ucjene koja je raspisana za njegovu glavu. Andrijica je osuđen istog dana na 29 godina zatvora. Tek je u 68. godini dobio pomilovanje, ali nepunih pet godina

---

⁶⁹ Marko Dragić, *Od Kozigrada do Zvonigrada: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine (II)*, Mala nakladna kuća Sveti Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud ZIRAL, Baška Voda – Mostar – Zagreb, 2001., 145.

⁷⁰ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., 355.

kasnije umire i to u kući svoga izdajice Ante koji je umro dva dana prije njega, pa su ukopani u tako da su Andrijičine noge nad glavom Ante Garca.

O Andrijici žive brojne predaje u narodu, a jedna od njih je i predaja naroda iz Draženice kod Mostara.

„Hajduk Šimić Andrija je često dočiko trgovce u Raiča klancu, a slazio je i u Drežnicu, ali nikomu nije naudio ni za šibicu. Jednom banduri drežanski zanoćili u Konjskom, u jednoj pojati doli, a gori bio Šimić Andrija sa svojim drugom na sijenu. I slušao on što banduri pričaju. Pitali banduri jednog Drežnjaka: ‘Što bi ti Šimiću Andriji uradio?’ A on rekao: ‘Ne bi mu ništa, već da imam u torbi šta, sio bi s njim i poio.’ I tako Šimić Andrija nije nikada napao Drežnjake.“⁷¹

3.7. Mitske predaje

Kada se gleda klasifikacija usmenoknjiževnih oblika, mitske predaje možemo svrstati unutar epske poezije, točnije unutar grane predaje/priče. S obzirom da se ovdje govori o susretu čovjeka s nadnaravnim bićem često se izjednačava s demonološkim predajama i teoretičari već godinama pokušavaju ustanoviti metodologiju podjele ove dvije predaje tako da bude jednaka za sve.

Na primjer Ljiljana Marks mitsko i demonološko izjednačava jer se u obje predaje radi o nadnaravnim bićima, štoviše smatra da je demonološka predaja samo sinonim mitskih predaja te ih tako izjednačava u tematskom i motivskom smislu. Marko Dragić ipak radi jasniju granicu mitskih i demonoloških predaja dijeleći ih prema nadnaravnim bićima. Tako mitske predaje možemo definirati kao predaje u kojima se pripovijeda o vilama i povijesnim osobama kojima je narod pripisao nadnaravne moći (Marko Kraljević, Janko Sibirjanin, Mijat Tomić, Stojan Janković, Andrija Šimić i dr.).

Također, mitske predaje imaju razrađenu fabulu, a pripovijedaju se kao memorati. Jedna od najpoznatijih mitskih predaja koja je proširena po cijeloj Hrvatskoj je predaja o Crnoj kraljici. Ne zna se tko je točno ona (Barbara Celjska; Marija, žena kralja Bele IV.; neka bezimena kraljica; Teuta ili pak netko treći), ali se o njoj uvijek pripovijeda kao o zloj kraljici,

---

⁷¹ O Andrijici Šimiću više: Marko Dragić, *Zbilja o harambaši Andrijici Šimiću u usmenoj i pučkoj epici*, Motrišta 33, Mostar 2005., 99-113.

duge kose koja je uvijek hodala u crnom. Vladala je Medvedgradom, sluge tretirala vrlo loše, a čak je i naučila svoje ptice da iskopaju čovjeku oči. Jednom prilikom su Turci išli napast Medvedgrad, ali kad je pozvala svoje sluge da je brane nitko se nije odazvao. Ne znajući što da napravi pozvala je u pomoć vruga i u zamjenu za to dala sebe. U želji da se spasi od te kletve nudila je pun vrč zlata onome tko je prenese tri puta oko bedema, a da mu olakša pretvorila se u gavranu. Svi su probali, ali kad se pred njima pojavio vrug, svi su odustali. Na kraju sluga je našao kraljicu mrtvu, a pored nje zmiju. Priča se da zmija i dan danas stoji pred vratima čuvajući crnu kraljicu.

3.7.1. Vile

Vile su najčešće mitsko biće u hrvatskoj mitologiji. U narodu se one opisuju kao ljepotice s nadnaravnim moćima koje imaju duge bijele haljine (rjeđe svijetloplave), duge zlatne počesljane kose te modre ili plave oči. Vile su dobre ili zle, ovisno o tome kako su se ljudi odnosili prema njima. Često se priča da su pomagale junacima te zavodile mladiće tako da su im dolazile u snu, a u selu su se pojavljivale samo noću.

„Jedni pripovijedaju da su ih vile izliječile; drugi da su siromašnim djevojkama pomagale brže istkati ruho za udaju; treći da su pomagale nejakim pastirima; četvrti da su mlade prenijele preko jezera u planinu, a stare pred crkvu itd.“⁷²

Jedino kada su vile činile zlo jest kada bi netko otkrio da imaju magareće ili konjsko kopito ili kozji papak. Njihova staništa se razlikuju, pa ih se može naći u oblacima, na planinama, u šumama, bunarima, pećinama, morima, rijekama, jezerima i sl. S obzirom na stanište narod onda dijeli vile na Jezerkinje, Vodarkinje, Oblakinje i Planinkinje.

Tumačenje nastanka vila ovisi od zemlje do zemlje i njihovih vjerovanja. Za Sloveniju je karakteristično vjerovanje da su vile duše zaručnica koje su umrle prije nego su se udale. Nadalje, u Poljskoj postoji predaja da su vile duše lijepih djevojaka koje su zbog dvojih grijeha osuđene na vječno lebdenje između zemlje i rada, dok su pak u Rusiji vjeruje da se vile rađaju iz određenog crvenog jesenskog cvijeta. Baš kao ove i druge zemlje i Hrvatska ima svoju predaju kako su vile nastale. Vjeruje se da je Bog, nakon što je prognao Adama i Evu iz Edena,

---

⁷² Marko Dragić, Vile u tradicijskim pričama šibenskoga i splitskoga zaleđa, *Godišnjak Titius 10*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., 222-223.

sišao na zemlju provjeriti kako žive jer se sažalio nad njima. Kada ih je vidio upitao ih je koliko imaju djece. Iako su imali dvanaestero djece, njih je bilo sramota to reći, pa su odgovorili Bogu da imaju šestero djece, na što je Bog odgovorio „*koliko vidljivih, toliko nevidljivih*“ i tako su nastale vile. No, druge predaje govore da je Eva zatajila najljepše kćeri i da je Bog odredio da ih nitko ne može vidjeti jer su posebne.⁷³

Postoje brojne predaje o vilama, među kojima su: „*Vile jezerkinje*“ (u jednom jezeru su boravile vile, a u jednu vilu zaljubio se jedan momak, od ljubavi se bacio u jezero i od tada ga nitko nije više vidio, ali nisu ga oplakivali jer su znali da se išao sastati sa svojom dragom i sad je sretan).

„*Vila i Pastir*“ (pastir Ćelo je bio najmanji i najslabiji, pa su mu se svi izrugivali, međutim dok je jednom čuvao ovce pomogao je vili spasivši je iz zapetljanog granja, a ona ga je zauzvrat učinila jakim i nitko mu se više nije rugao), „*Mudri Salamun i sestra*“, „*Divić*“ (predaja prema kojoj su vile sagradile arenu u Puli) i brojne druge.⁷⁴

„Također ima priča, gdje je sada Banja tu je bio Majdan od tvoga pokojnog pradjeda brata, njegov Majdan. I kaže da su se gore vile viđale, da su dolazile po noći i kad bi netko po noći dođi u Majdan po nešto da bi ih nalazio gore. Tu postoji kod toga Majdana, nema ga sada on je srušen, uništen, tu postoji izvor tople vode i izvor hladne vode. Tako da se za svetog Ivu 24. 6. ide se prije nego sunce izađe ide se gore na izvor tople vode i kupa se dok sunce ne izađe, navodno da budeš zdrav i poslije toga kad se svi okupaju, tu se naloži vatra, napravi se kava, sjede se popije se kava, već sunce izlazi i razide se kući. Navodno da su te vile učinile, da tude izvor hladne vode, tople vode. Topla voda, komotno se možeš kupati u svako doba godine, a hladna voda, ruku ne možeš držati pet minuta. Razmak od te tople i hladne vode, nema dva metra, gdje su izvori. I dan danas to je tako. I ta topla voda je ljekovita, to ti ja mogu reći iz provjerenih izvora. Jedna moja prijateljica je bila bolesna, imala je raznih problema sa zdravljem i poslije terapije opala joj je kosa. I njoj su rekli da opere kosu u toj vodi. Kosu je prala mjesec dana tom vodom, i korijen joj je počeo rast i dan danas ima dobru kosu, hvala Bogu.“⁷⁵

---

⁷³ Marko Dragić, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., 50.

⁷⁴ Marko Dragić, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2005., 184.

⁷⁵ Anica Franjkić, 1948. god; Kaštel Lukšić, 11. 05. 2017. god.

„Blizu Sarajeva postoji ti jedna planina i jedno jezero, u dubini tih planina. Tamo stari ljudi govore da u ponoć dolaze vile i da igraju kolo i da su te vile dolazile da spase mlade djevojke koje su išle u polja raditi, kositi, čuvati stoku,... I te cure pojedine, obično prije bi se, kad bi neki momak htio da oženi djevojku ako nisu bili prikladni jedno za drugo, onda su postojale te stare bake koje su zvane vještice, pravile različite čini, magije da se njih dvoje uzmu. I da bi te djevojke bile zaštićene jer su sve bile nevine i mlade dolazile su tu vile koje su igrale kolo i onda bi njih zaštitile, kao te čini bi makle, da djevojke mogu normalno razmišljati i normalno funkcionirati i većina brakova ne bi bila sklopljena. To se sve pričalo u narodu, da to postoji, ali to nitko nije vjerovao dok nije jednom prolazio bračni par u noći, putovao, i vidio stvarno da vile igraju kolo u bijelim dugim haljinama sa dugim kosama, ali dobre vile.“⁷⁶

3.8. Demonološke predaje

Demonološke predaje u svojoj osnovi imaju osobni susret s nekim nadnaravnim, demonološkim bićem. Općeprihvaćena činjenica je da se u istinitost demonoloških predaja ne sumnja za razliku od basne, bajke ili nekog drugog usmenoknjiževnog oblika čiji se sadržaj propituje. Prema narodnim vjerovanjima kada prođe noć i dođe zora i pijetao zakukurije sva demonska bića nestaju. U to se vjeruje zbog toga što je zora simbol Isusova dolaska, a pijetao simbol budnosti i spremnosti. Također, u narodu postoje i brojni običaji koji nalažu kako se zaštititi od demoni bića. Tako neki smatraju da se treba jesti puno bijelog luka, drugi da se prije spavanja treba namazati bijelim lukom, a treći da treba imati križ uza sebe. Neki čak vjeruju da se treba ložiti trešnjevina ili smrekovina jer one štite od vještica. Mogućnost zaštite narod još nalazi u končićima uzetim iz crkvene odjeće i u četiri crna trna, posvećena na Markovdan u crkvi, koja se stavljaju u svaki kut kreveta.⁷⁷

„Najčešći su demoni u toj vrsti naših predaja: vještice, stuhe, irudice, kuga, kućibabe, vukodlaci (kodlaci, kudlaci, kozlaci), čaratani, đavao (vrag-crni ovan, crni pas), orko, mačić, zloguke ptice (gavran, kukviža) te razna plašila, prikaze, utvare.“⁷⁸

---

⁷⁶ Igrela Mišanović, 1973. god; Kaštel Lukšić, 5. 05. 2021. god.

⁷⁷ Marko Dragić, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2005., 218.

⁷⁸ Isto, 202-203.

3.8.1. Mora

More su prema vjerovanjima u narodu djevojke koje su se povještatile, a sinonimi za njih su i usidjelice, stare cure koje napadaju čovjeka u snu i koje se okupljaju na Jurjevdan (23. travanj). One bi došle nekome u snu i mučile ga, a kad bi se čovjek probudio osjećao bi veliki teret, ali se ne bi mogao pomaknuti (samo trzat) te bi mu pomoć mogla pružiti samo neka druga osoba, ako se u tom trenutku nađe pored njega. Karakteristično za more je da one ne ubijaju čovjeka, već uživaju u njegovoj patnji i mučenju.⁷⁹

Postanak mora se tumači različito od zemlje do zemlje, ali kod Hrvata je rašireno vjerovanje da su more djeca vještica ili da djeca koja su rođena u bijeloj košuljici postaju more. Da bi roditelji spasili dijete da ne postane mora morali bi uzeti tu bijelu košuljicu i izgovoriti: „*Nije vila ni vištica, nego prava kršćanica.*“⁸⁰

Kada bi mora jednom napala čovjeka smatra se da bi se čovjek mogao osloboditi od nje samo ako je pozove na zajam. Odnosno, prema priči jednu je ženu noćima opsjedala mora. Žena je gubila san i od straha nije znala što napraviti, pa je nakon nekoliko dana otišla gatari. Gatara joj je rekla da idući put u snu pozove moru na zajam i da će onda saznati tko je uznemirava. Žena je tako napravila, a zatim joj je žena iz sela došla na vrata po zajam. Kada joj je rekla da zna da je ona mora, više je nije opsjedala u snu. More su se također osvećivale momcima koji su ih ostavili, zadirkivali, ali i djevojkama zbog zavisti. Nadalje, more su imale i moć da se pretvore u neku životinju preko noć i na taj način muče čovjeka, ali kad bi došla zora tu moć bi izgubile (ako bi ih netko uhvatio, obećavale bi sve samo da im se tajna sačuva). Upravo zbog ove moći često bi se osobama koje su opsjedale more bi spavale s nožem (tako da se životinju može ubosti).⁸¹

„Kod nas puno se pričalo o vješticama. Recimo rekli bi pritisla te mora, pritisla te vještica. To je u današnje vrijeme teški snovi, more, ka u noći je bila vještica. I prva žena koja ti ujutro dođe pitati soli, ona je vještica, ta ti je bila u noći i ta te pritisla,

---

⁷⁹ Isto, 208.

⁸⁰ Isto.

⁸¹ Isto, 210.

sila na tebe, gušila te. Ljudi su pričali da se ne mogu pomaknuti, da bi bili svega svjesni, ali da se jednostavno nisu mogli pomaknuti. ⁸²

3.8.2. Vještice

Vještice (babe, vidine, coprnice, viške, vidurine, ...) su žene koje su sklapale krvlju potpisane nagodbe s đavlom gdje su u zamjenu za sebe dobivale nadnaravne moći. Zamišljaju se kao stare žene, grbavih leđa i nosa koje jašu na metli, ulaze kroz ključanicu, jedu djecu, bludniče s đavlom i bacaju uroke, spremaju ljubavne napitke te noću u obliku leptira ili svjetlosti lebde četiri metra iznad zemlje. Za razliku od bajki gdje su vještice anonimne i zle u demonološkim predajama su to stvarne osobe koje nanose zlo drugoj osobi.

„U hrvatskoj tradicijskoj kulturi vještice su imale zle oči, zlo srce, a dušu đavolsku. Okupljale su se na posebnim mjestima u sumrak ili oko ponoći, pričaju kome su naudile i dogovaraju se gdje će učiniti sljedeće zlo. Govorilo se da vještice imaju moć napustiti svoje tijelo za vrijeme spavanja. ⁸³

Kad bi napustile svoje tijelo postajale bi neke životinje, najčešće crne muhe koje ulaze u čovjeka kroz usta kada spava ili leptir, pa bi navečer ako bi u kuću ušao leptir svi se trudili izbaciti ga jer su vjerovali da je to vještica. Leptiru bi se rastrgala krila uz riječi: *„Dođi sutra, dat ću ti soli.“* Ako bi se sutradan pojavio netko po sol, vjerovalo bi se da je ta osoba vještica. Posebna moć vještica je bacanje uroka, a najrašireniji strah ili vjerovanje po svijetu je u vještice koje bacaju uroke svojim očima, odnosno žene s urokljivim očima. Vjeruje se da su to žene s plavim ili zelenim očima koje mogu uzrokovati stradavanje osoba i domova. Naravno i muškarci su mogli biti višci te se za njih vjeruje da svojom pogledom mogu oslabiti nečije zdravlje (posebno dječje) trajno ili privremeno. Sve ove vještice i višci bi se okupljali na pokladni utorak u ponoć oko stabla oraha. ⁸⁴

„Moj pokojni otac, on je puno puta pričao o tim vješticama, on je pričao svoje doživljaje. Sićam se da sam slušala iz njegovih ustiju. Jedan puta ko momak, šesnaest, sedamnaest godina, ko dite, on se navečer poslije sastanka sa društvom,

---

⁸² Ljubica Anđelić, 1958.god; Vinišće, 26. 05. 2017. god.

⁸³ Marko Dragić, Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije. *Kultovi, mitovi i vjerovanja u Zagori*: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 14. prosinca 2012. u Unešiću, Split: Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu; Split: Kulturni sabor Zagore; Šibenik: Veleučilište u Šibeniku, 2013., 203.

⁸⁴ Isto, 206.

vraćao oko ponoći doma. Kaže na Strugi, ispod Koprive kod koje smo se igrali i sidili, dočeka ga je veliki, bijeli pas. I kaže da mu je prišao, iša ga pomaziti i on je na jedan put nesta, taj pas je nesta. I dole niže niz put, ko da se ruše svi zidovi, takva buka nastala, kaže men se samo kosa digla na glavi i ja sam uletija u kuću i mama ga pitala šta mu je, a on kaže ništa, ništa, nije tja kazat. I kaže ja sam sutra dan iša dole niz te vrtle di su ti zidovi, nigdje kamena nije palo. “⁸⁵

3.8.3. Vještice i babaroge u pećinama

„Nas su uvijek plašili sa babarogama i vješticama. Kod sela su bile špilje i pećine i govorili su nam da će djecu koja plaču, koja ne slušaju odvodile. Tako su nas uvijek prepadali, da nikad nismo smjeli proći pored špilja. “⁸⁶

3.8.4. Kuga

Opis kuge ili morije razlikuje se od područja do područja, pa je neki opisuju kao kostur djevojčure u bijelim haljinama koja nestaje u obliku vatre, drugi je opisuju kao ružnu ženu čije je lice puno ožiljaka i koja ima jednu kravlju nogu, a treći pak kao visoku ženu razbarušene kose, zelenih očiju, mrkog pogleda, oštrog nosa i lisičijih noktiju. No, iako se razlikuju u opisima, pripovijedanja se poklapaju u karakterizaciji kuge – nemilosrdni ženski lik koji donosi smrt i uništava sve pred sobom (u srednjem vijeku u Europi je ubila trećinu stanovništva).

Možda se najbolji opis kuge može iščitati iz sljedeće predaje.

„Neki je čovjek, vraćajući se pokasno iz polja kući, sustigao na ulazu u selo dvije čudnovate žene bez nosova i ušiju, oči su im male kao u zmija i upale, glave duguljaste, ruke kao mačje šape, a noge pod njima kozje. Vidjevši takve nakaze, seljak se najprije uplašio, ali je kasnije smogao hrabrosti da ih upita tko su. Odgovorile su mu da su dvije sestre kuge. Jedna će pomoriti ljude u tom selu i okolici, a druga će poći dalje. Kažu da idu iz Sarajeva, a rodnom su iz kužne zemlje. Dobile su zapovijed od kužnog kralja da dođu upravo u taj kraj. Čovjek se ukočio od straha, ali mu kuge obećaju da će njega i njegove poštediti ako ih posluša i posluži im. Mora ih unijeti u

---

⁸⁵ Ljubica Anđelić, 1958.god; Vinišće, 26. 05. 2017. god.

⁸⁶ Robert Jakić, 1972. god; Kaštel Lukšić, 28. 05. 2017. god.

selo da ih psi ne napadaju i pokazati im svoju kuću, kako bi je mogle mimoći. Na čovjekovo pitanje ima li način da se selo spasi od pošasti, kuge mu odgovore: – Ima, između ostalih i ovo: Dvanajest momakah (djevacah) i toliko djevojakah (djevicah) čista i neporočna života morali bi u oči mlade nedelje (istakao I. Z.) oko gluhe dobe noći uzeti plug, izići van sela; svući se svi goli kako su od majke rodjeni, upreći se u jarmove i oborati selo okolo naokolo. Ali to radeći morali bi mramorkome mučati i jedno na drugo nipošto hotimice i požudno pogledati, kamo li se jedno drugog taknuti. Običi bi morali mjesto sedam putah sve po istoj brazdi, tako da iskopaju raonikom (lemešom) mali šamčić. Kad to dovrše, morali bi se opet obući i mučec brez obzirce povratiti se doma. Ljudi mogu odbiti kuge sirćetom (valjda octom, o. p.) i borovicom (fenjom), a još bolje čistoćom i umjerenošću u jelu i piću, ali ne uvijek, jer kad one već zrak i vodu otruju, teško ih je otjerati. Za to vrijeme čovjek je nosio obje kuge znojeći se od tereta. Kad su stigli u selo, počeli su psi bijesno lajati. Kuge su rekle da se same mogu obraniti od pasa ako poprime neki drugi lik, a ljude ubijaju tako da otruju zrak ili vodu ili pogledom. Koga god pogledaju, taj dobije crni prišt ili grižu u utrobi i mora umrijeti. Drugi dan su kuge počele ubijati po selu „(...) i da ne biaše sirćeta i borovice, kanfora i žganice, te da neoboraše momci i djevojke sela, sve bi u njem bilo izumrlo.“⁸⁷

Osim ove postoje i druge predaje o kugi, a jedna od njih predaja je o mornaru i kugi. Kuga je zamolila mornara da je prebaci na obližnji otok i obećala mu da mu neće nauditi, ali ako joj ne vjeruje neka stavi trnje i draču na sredinu broda. Mornar je poslušao i tako napravio te joj rekao da sjedne na pramac, no kada je brod krenuo ploviti, kuga je prekršila obećanje i pokušala se provući kroz trnje, ali se nabola i zavikala „*Sukadar, bukadar, u Primorje nikadar*“, a to znači: „*Svukud kadgod, u Primorje nikada*“. ⁸⁸

Nadalje, u varaždinskom kraju postoji vjerovanje da kuga svake godine obilazi zemlju i traži mrtvaca koji je imao smrtonosan grijeh, ali se prije smrti nije ispovjedio. Ako kuga nađe svoju „žrtvu“ pretvara mu srce u prah koji se razleti po zraku te svi koji ga udahnu umru. ⁸⁹

Iako postoje narodna vjerovanja da se od kuge može spasiti čistoćom, umjerenošću u jelu i piću, vatrom, češnjakom, borovnicom, ... ona je i dalje opasna bolest koja je ubila veliki broj ljudi. Mjesta na koja su ukopane osobe umrle od kuge zovu se kužni grebalji i grebovi.

---

⁸⁷ Ivan Zvonar, Usmena književnost u Kukuljevićeveu arhivu za povjestnicu jugoslavensku, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, (28), 2017., 95.

⁸⁸ Isto, 96.

⁸⁹ Isto.

Osim u Bosni i Hercegovini kužna groblja se nalaze i na području Hrvatske. Gledajući svakodnevna masovna umiranja katoličko stanovništvo, u strahu od smrti, spas pronalazi u molitvama te u podizanju zavjetnih kapela i crkava s brojnim svetcima.⁹⁰

3.8.5. Vukodlaci

Od povijesnih dana, pa do danas se uvelike promijenilo shvaćanje vukodlaka te njegov opis. Razlozi takvih drastičnih promjena su raznoliki, ali od presudnog značenja se može navesti medijski utjecaj i društvene promjene. Urbanizacijom, industrijskom revolucijom i drugim tehnološkim promjenama mentalitet ljudi se počinje mijenjati. Ljudi odlaze iz sela u grad, u poslu su cijeli dan, zaboravljaju na priče koje su čuli kao djeca, a svojoj djeci pričaju nove i privlačnije priče. Nadalje, mediji prikazuju vukodlake, ali i druga demonološka bića kao mlade ljude koji su zbog nesretnih okolnosti (npr. ugriz vuka) postali vukodlaci, ali i dalje su na strani dobra, zaljubljuju se, imaju djecu i bore se protiv zla.

Poznato je da ljudi znaju krivo poistovjetiti vampire i vukodlake.⁹¹

Ovakva vjerovanja nisu postojala prije, vukodlaci (vukozlaki, ukodlaki, kozlaki, kudlaki, kodlaki, kudljaki) u usmenim predajama opasna su demonološka bića koja nanose zlo, a razlozi zbog kojih su postali upravo to što jesu leže u grijesima osobe. Vjeruje se da postoje tri načina da se osoba povukodlači. Prvi način je da mrtvac nakon četrdeset dana ustaje iz groba, za vrijeme punog mjeseca, jer mu teški grijesi leže na duši. Drugi način je da preko pokojnika pređe mačka, a treći da preko pokojnika pređe pas. Da bi ih sačuvali od takve sudbine, ljudi bi bdjeli nad pokojnicima određeni broj dana i zatim pokopali.⁹²

„Tu mješinu nečista sila povlači po krovovima kuća što izaziva snažan zvuk i prenosi vibracije u stambenu kuću. Isto tako vukodlak hoda po naseljenom mjestu i traži snažnije muškarce i mladiće da bi se hrvao s njima i ozlijedio ih. Vukodlak je velikog rasta i snage i pojavljuje se u različitim

---

⁹⁰ Marko Dragić, Fakcija i fikcija o kugi u predajama Hrvata, *Kuga u Makarskoj i Primorju 1815.*, Gradski muzej Makarska, Makarska, 2017., 429.

⁹¹ A., A. Čarolije, Vještice i vukodlaci, *Obnovljeni Život*, 10. (5.), 1929., 280-285.

⁹² Marko Dragić, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., 89.

*formama. Može se pojaviti kao bijeli čovjek divovskog rasta koji vreba žrtve izvan naseljenog mjesta.*⁹³

Štoviše, smatra se da ako su osobe bile pijanice tijekom života, vukodlak će se pojaviti kao mješina puna vina, a ako nisu bile pijanice onda će se pojaviti kao mješina puna vode. Nadalje, poznato je da vukodlaci napadaju noću, najčešće između 23h i 24h, a nestaju u zoru s prvim pijetlovima, i to na raskrižjima. To je jedan od razloga zbog čega se na raskrižjima putova postavljalo raspelo (obrana od zlih sila), ali i da uputi putnika na pravi put.⁹⁴

S obzirom da je fizička snaga vukodlaka puno veća nego ljudska, ljudi su morali smisliti način kako se zaštititi, a zaštitu su pronašli u glogovom i drenovom kolcu. Kako bi se spriječilo povukodlačenje i/ili ubio vukodlak potrebno ga je osobu/demonu probosti u srce glogovim ili drenovim kolcem, po mogućnosti uz pratnju tri svećenika i zvonara.

*„Umra je lovac koji se zva Roko. Priko njegovog tila šta je ležalo u mrtvačnici priša je njegov lovački pas. Lovca su pokopali, al su ga posli znali vidit kako oda okolo sa svojin pason. Roka su pripoznali po svom specifičnom hramanju dok oda. Nakon nekog vrimenta je održana misa za njegovu dušu koja je posli toga napokon našla mir i ljudi su ga prestali viđat po selu. Priča se i to da nije tada naša mir, nego zato šta mu je grob bija otvoren ispid popa i još par ljudi, pa su ga uboli trnom, zbog čega mu je iz tila istekla cila krv i ostali samo koža i kost. Posli toga se više nije ukaziva.*⁹⁵

3.8.6. Memorat o vukodlaku

„A meni je jedan čovik ovdi isto priča, iz Muća. Išli su, kad se ide od Kumirove kuće (...) to su nekad bili megdani, između Venecije i Turske, jer je Neorić nekada pripada Turskoj, a Muć je pripada Veneciji. Onda su tu bili megdani. Tu uvik pustoš, uvik kad ideš tudan, uvik ti se digne kosa na glavi. Lito, zima – uvik. Sad je meni priča ovaj čovik jedan da su vidili kad su išli (...) ovi jedan da ka nije vidija ništa, al ovi šta je gonija konje da je vidija čovika da je u tri koraka otiša gori u brdo. To su ti (...) vukodlaci, šta se pojavljuju. Ali samo u

⁹³ Ante Jureta, Demonska bića u Zagori. *Ethnologica Dalmatica*, (24), 2017., 54.

⁹⁴ Marko Dragić, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., 89.

⁹⁵ Isto, 90.

*određenom intervalu, u gluvo doba noći se to zove, od ponoći do prvih pivaca. Tad oni nastupaju.*⁹⁶

3.8.7. Maminjorgo

U svijetu svaka stvar ima svoju suprotnost crno – bijelo, tama – svijetlo, noć – dan, zlo – dobro, pa tako i vjerovanje u Boga ili druga božanska bića (ovisno o religiji) povlači vjerovanje u zla nadnaravna bića (đavao). Ako promatramo kršćansku religiju uočavamo da se Bog nikada nije ukazao u liku osobe od krvi i mesa, nego putem različitih oblika i na različite načine (npr. gorući grm), pa ne iznenađuje činjenica da se i đavao pojavljuje u različitim likovima i to najčešće u obliku različitih životinja. Vjeruje se da se đavao najčešće ukazuje ljudima kao magarac, pas, crno ovan ili mačka te im čini zlo.

Maminjorgo (orko, mačić, lorko, pulan, manjinjorga, ...) opisuje se kao demonološko biće koje izgleda kao magarac, a utjelovljuje đavla. Zanimljivo je da se nikad ne mogu naći točni opisi maminjorga, razlog tomu je da nikad nije postojao zapis iz „prve ruke“ koji govori o pojavi maminjorga, nego se uvijek saznaje iz „druge ili treće“ ruke, odnosno netko je nekome ispričao da je vidio, ili je netko nekome ispričao da je čuo kako je netko vidio maminjorga. Nadalje, opisi se razlikuju od mjesta do mjesta, pa su se relativno stabilan opis i karakteristike maminjorga mogle dobiti tek sintezom svih tih zabilježaka i zapisa.⁹⁷

Demon maminjorgo oživljava noću kao „pakleni magarac“ ili pas i leži na raskrižjima čekajući nekoga zalutalog putnika ili povratnika u selo kako bi ga napala. Ipak, po nekima orko nastaje na kokošnjem gnojištu koje nije bilo sedam godina prekopano ili postaje od smeća...Kad nestane, za sobom ostavlja smrad ili pak nastaje iz neke smrdljive stvari i na kraju se pretvori u "vrlo smrdljivu tvar".⁹⁸

Kada putnik dođe na raskrižje demon mu se podvuče pod noge i umiljato traži da ga se zajaše, a jahanje bi bilo toliko ugodno da su jahači ponekad i zaspali. Grešku koju su počinili shvatili bi tek nakon određenog vremena kada bi magarac naraste, preobrazi se ili se podigne jako visoko i krene jahati u suprotnom smjeru od grada ili sela, a vraća ga na odredište tek kad svane zora i zakukuriču prvi pijetlovi.⁹⁹

---

⁹⁶ Isto, 90-91.

⁹⁷ Ivan Lozica, Dva demona: orko i mačić. *Narodna umjetnost*, 32 (2), 1995., 15.

⁹⁸ Isto, 16.

⁹⁹ Isto.

Kao i protiv svakoga demona postoje načini kako se može obraniti od maminjorga, ali i zauzdati ga. Za obranu protiv maminjorga učinkovita je blagoslovljena trava, svete moći, a može ga se ubiti nožem bijele drške i bijelih korica. No, ako je osoba već uzjahala maminjorga onda ga može zauzdati nerabljenom uzicom, uzicom od janjeće vune ili krunicom.¹⁰⁰

Kako se maminjorgo pojavio u usmenim pričama ovih krajeva upitno je. Određeni autori smatraju da je maminjorgo u Hrvatsku došao preko stranih književnosti. No, kako je usmenu književnost jako teško pratiti, autori se oslanjaju se na pisanu i navode talijansku zbirku renesansnih pripovjedaka „Basile“, „Il Pentamerone“ i „Straparola, Le piacevole not“ kao mogući izvor ovoga demona.¹⁰¹ Iako vrlo moguća teorija, dvije teze, na koje je ukazala Maja Bošković-Stulli negiraju je. Prva teza je da se orka iz tih djela razlikuje od orke u hrvatskim predajama te da ta djela nikada nisu prevedena na hrvatski jezik, a ni na talijanskom nisu bila dostupna svima. Druga teza je da se vjerovanja o orki, koja je opisom slična hrvatskoj, nalaze i u slovenskoj, talijanskoj, crnogorskoj, austrijskoj usmenoj književnosti što ukazuje na geografsko povezanu pojavu.¹⁰²

„Jedan momak je uvečer prolazija kroz planinu prema selu. Puten je vidija velikog crnog magarca koji je blizu mirno pasa travu. Bilo mu je čudno da bi neko, zbog vukova koji napadaju, ostavlja uvečer magarca na ispaši. Priša mu je i zajaha ga - al to nije bija obični magarac. Bija je to krilati stvor u liku magarca, koji je u narodu poznat ka Manjinjergo. On ga je podiga u zrak i dugo letija s njim na leđima. Nakon toga ga je spustija na dio Svilaje zvan » Orlove stine«. Zbog straha i ladnoće, a možda i pada s litice, momak je tu poginija.“¹⁰³

---

¹⁰⁰ Isto.

¹⁰¹ Marijan Stojković, Orko. *Narodna starina*, 11 (29), 1932., 226-227.

¹⁰² Ivan Lozica, Dva demona: orko i macić. *Narodna umjetnost*, 32 (2), 1995., 19.

¹⁰³ Marko Dragić, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., 88-89.

4. Sujevjerja

Sujevjerja potječu od postanka čovječanstva. Mnoga sujevjerja i u naše vrijeme susreću se kod svih civilizacija.

„Kod nas su bila pričanja starih žena da se nedjeljom ne smije sjeći nokte. Da je jedna djevojka jednom nedjeljom sjekla nokte i istresla ih vani. I tada je ostala ukočena i više nikad nije mogla hodati. Te da se nokti ne smiju bacati po kući da ih se gazi jer se mogu koristiti za vračke. Također ima priča o postanku Modrac jezera kod Lukavca. Vjeruje se da su tu bile livade, polja i da su iz dva okolna sela momak i djevojka bili zaljubljeni, ali njihovi roditelji su bili protiv njihove veze. Oni su onda pokušali pobjeći skupa s konjima i kočijom i onda ih je odjednom poplavila voda i tu je nastalo Modrac jezero. Sada starosjedioci tvrde da se tu noću čuje topot konja i njihov zov. Ima isto tako priča o starim ženama koje su se bavili vraćanjem i htjele nanijeti drugome zlo, stavljale su u smotuljke mrtvačevu zemlju, nokte, kosu i to su ostavljale ispred praga kuće. Te bi tu kuću snašla smrt, tragedija dok se ne bi otišlo kod ljudi koji se bave bijelom magijom. A da bi se znalo jel šta stavljeno na kuću, stavi se jaje na balkon preko noći, ako je puknuto onda je, ako nije onda nema ništa. Također se smatra da se treba jednom u mjesecu kad nema nikoga, treba otvoriti sva vrata i prozori u kući, posut je svetom vodom, moliti se i okaditi je tamjanom za zdravlje i sreću.

4.1. Narodno liječenje dječjih noćnih mora

„Vjerovalo se da kad se djeca po noći upiške, imaju noćne more, da plače po noći, da ga je strah, sve što nije normalno vodilo ih se ženama koje su izlijevale straju. Moja baka je mene vodila kad sam bila dijete ženi koja je izlijevala stravu i većinom su te žene bile muslimanke. Onda kad dođeš kod njih, svi moraju izaći iz kuće i ostanete samo ti i ona. Ti moraš sjesti na pod i ona te pokrije tkaninom tamnom kompletno, ništa ne vidiš i iznad glave ti drži posudu samo za to s vrelom, proključalom vodom. Onda ti mašicama ubaci u tu vodu olovo namijenjeno samo za to izlijevanje strave i to pukne jako. I to tako napravi dva, tri puta i onda pozove člana obitelji koji je došao s tobom i kaže ti tko ti je napravio strah ili šta ti se već dešava dijete i da ti zapis koji moraš nositi sa sobom i onda sve to prođe te zle sile odu od tebe. Zatim se taj zapis nakon izvjesnog vremena kad to ona kaže

spali i baca se u vodu da ga voda odnese. Onda se vjeruje da beba prvih četrdeset dana ne smije izlaziti iz kuće i da joj se treba staviti crveni konac oko ruke protiv vrački.“¹⁰⁴

---

¹⁰⁴ Igrela Mišanović, 1973. god; Kaštel Lukšić, 28. 05. 2017. god.

5. Zaključak

Svijet se mijenja iz trenutka u trenutak i nova povijest se piše, povijest koju će buduće generacije učiti kroz priče, ali i kroz medije koji omogućavaju zabilježavanje svakoga trenutka. Prije tih medija nije bilo, događaji se nisu mogli pohraniti tako jednostavno, pa je usmena proza odigrala veliku ulogu u oblikovanju današnjeg svijeta. Usmena proza koja obuhvaća mitske, demonološke i povijesne predaje omogućava da se sačuvaju vjerovanja, tradicija i da se „*drugim očima*“ spozna svakodnevica određenog povijesnog razdoblja, a ne da se ograniči samo na puke godine i činjenice. Upravo tu leži važnost ovoga diplomskog rada. Iako je prikazan samo dio predaja s Balkanskog prostora može se uočiti kolika je poveznica između fikcije i faksije i koliko se više može saznati o povijesti slušajući usmenu prozu nego čitajući iti jedan udžbenik ili knjigu, pa i ne iznenađuje da se kaže da je „*književnost istinitija od povijesti*“. Zbog toga treba njegovati i očuvati usmene predaje jer da nestane pismo, jezik, papir ljudi će i dalje nastaviti pričati i svoje znanje, tradicije, priče i vjerovanja prenositi na buduće generacije.zg

Literatura

1. A. A. Čarolije, vještice i vukodlaci. *Obnovljeni Život*, 10. (5.), 1929., 280-285.
2. Bošković-Stulli, Maja, Bajka, *Libri et liberi*, 1. (2.), 2012., 279-292.
3. Brlić Mažuranić, Ivana, *Basne*, Bulaja, Zagreb, 2011.
4. Dragić, Helena, *Dukljanski kralj sveti Vladimir u hrvatskoj književnosti i crnogorskoj tradiciji*, *Lingua Montenegrina*, Časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanje Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, br. 5, Cetinje, 2010., 517.-534.
5. Dragić, Marko, Štovanje sv. Josipa u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, XIII (2), Kršćanski akademski krug (KRAK). Zagreb, 2020., 145-170.
6. Dragić, Marko, Hrvatske povijesne i etnološke predaje o ilirskoj kraljici Teuti, *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 16 (2), Kršćanski akademski krug (KRAK), Zagreb, 2018., 279-296.
7. Dragić, Marko, Povijesne i etnološke predaje iz Otoka Sinjskoga, *Tragovi tradicije, znakovi kulture* (Zbornik u čast Stipi Botici). Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatsko filološko društvo, Matica hrvatska. Zagreb. 2018., 283.-297.
8. Dragić, Marko, Vile u tradicijskim pričama šibenskoga i splitskoga zaleđa. *Godišnjak Titius 10*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., 219-240.
9. Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017.
10. Dragić, Marko, Fakcija i fikcija o kugi u predajama Hrvata, *Kuga u Makarskoj i Primorju 1815*. Gradski muzej Makarska, Makarska, 2017., 403-435.
11. Dragić, Marko, Fakcija i fikcija u tradicijskim pričama miljevac i okolice, *Cetinjski filološki dani II: međunarodni naučni simpozijum*, Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje; Crnogorsko filološko društvo – Podgorica, 2019., 421-444.
12. Dragić, Marko, Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije, *Kultovi, mitovi i vjerovanja u Zagori: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 14. prosinca*

2012. u *Unešiću*, Split: Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu; Split: Kulturni sabor Zagore; Šibenik: Veleučilište u Šibeniku, 2013. 195-227.
13. Dragić, Marko, Danak u krvi u romanu na Drini ćuprija i u suvremenome pripovijedanju, *Hum*, (8), 2012., 123-139.
  14. Dragić, Marko, Zbilja o hrvatskom kralju Dmitru Zvonimiru u poeziji Vladimira Nazora, *Časopis za hrvatske studije*, Croatian Studies Review, 7, 2011., 61-88.
  15. Dragić, Marko, Odža, Ivana, Kliški kapetan Petar Kružić i njegova supruga Jerolima u književnosti, povijesti i suvremenom narodnome pripovijedanju, *Lingua Montenegrina. Časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja* Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, 5, Cetinje, 2010., 371-402.
  16. Dragić, Marko, Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju, *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu*, 2-3, Split, 2009., 21-44.
  17. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
  18. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2005.
  19. Dragić, Marko, Književna i povijesna zbilja. HKD Napredak. Split, 2005.
  20. Dragić, Marko, *Zbilja o harambaši Andrijici Šimiću u usmenoj i pučkoj epici*, Motrišta 33, Mostar 2005., 99-113.
  21. Dragić, Marko, *Od Kozigrada do Zvonigrada: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine (II)*. Mala nakladna kuća Sveti Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud ZIRAL, Baška Voda – Mostar – Zagreb, 2001.
  22. Dragić, Marko. *Deset kamenih mačeva: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine, (I)*. Mala nakladna kuća Sveti Jure. Baška Voda, 1999.
  23. Genette, Gerard, *Fikcija i dikcija*, CERES, Zagreb, 2002.
  24. Jureta, A., Demonska bića u Zagori. *Ethnologica Dalmatica*, (24), 2017., 43-57.
  25. Kekez, Josip, Usmena književnost, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.

26. Lozica, Ivan, Dva demoni: orko i macić. *Narodna umjetnost*, 32 (2), 1995., 11-66.
27. Luthi, Max, *The European Folktale: Form and Nature*, Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press, 1986.
28. Milivoj Solar, *Ideja i priča*, Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2004.
29. Nemec, Krešimir, *Antologija hrvatske novele*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1997.
30. Solar, Milivoj, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1997.
31. Stojković, Marijan, Orko. *Narodna starina*, 11 (29), 1932., 226-227.
32. Šišić, Ferdo, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb, 1990.
33. Udier, Sandra Lucija, *Fikcija i fakcija – rasprava o jeziku književnosti na predlošcima tekstova Miljenka Jergovića*, Disput, Zagreb, 2011.
34. Vekić, Denis, Mitske i demonološke predaje u usmenoknjiževnoj teoriji: poetička obilježja i žanrovske odrednice predaje, *Croatia et Slavica Iadertina*, 12/1 (12.), 2016, 199-230.
35. Zvonar, Ivan, Usmena književnost u Kukuljevićevu arhivu za povjestnicu jugoslavensku. *Radovi Zavoda za znanstveni rad*, Varaždin, (28), 2017., 69-115.
36. Žmegač, Viktor, *Književnost i zbilja*, Školska knjiga, Zagreb, 1982.

Sažetak

U ovom diplomskom radu se pokušala prikazati poveznica između fikcije i fakcije u usmenoj prozi i njezina važnost. Prvenstveno se u radu objašnjava postanak usmene književnosti, a zatim su se pokušali raščlaniti pojmovi fikcija i fakcija. Nakon kratkog teorijskog uvoda prelazi se na objašnjavanje usmene proze, posebno se osvrćući na bajke, basne, legende i novele. Nadalje, obrađuje se tema povijesnih predaja koje se odnose na ilirske i starohrvatske teme. Ovdje se posebna pozornost pridaje starohrvatskim temama koje govore o hrvatskim vladarima narodne krvi te o Osmanskim osvajanjima i zločinima koje su počinjali jer su upravo oni odgovorni za jedan najpodliji i najkrvaviji dio povijesti kršćana na ovim područjima. Štoviše, navodi se i obred križićanja kojim su se kršćani pokušali obraniti od Osmanlija, ali i najpoznatiji hajduci i uskoci, narodni heroji koji su se borili protiv Osmanlija. Također, u radu se spominju mitske te demonološke predaje. Ove predaje imaju specifično značenje za narod jer u njima nalaze nadu za bolje sutra i opravdanja za zlo ovoga svijeta.

Ključne riječi: usmena književnost, fikcija, fakcija, usmena proza, predaje

Faction and fiction in oral prose

Abstract

In this thesis, an attempt was made to present the connection between fiction and faction in oral prose and its importance. Primarily, the paper explains the origin of oral literature, and then tried to analyze the concepts of fiction and faction. After a short theoretical introduction, we move on to the explanation of oral prose, with special reference to fairy tales, fables, legends and short stories. Furthermore, the topic of historical traditions related to Illyrian and Old Croatian topics is discussed. Here, special attention is paid to old Croatian topics that speak of Croatian rulers of national blood and the Ottoman conquests and the crimes they committed because they are responsible for one of the meanest and bloodiest parts of Christian history in these areas. Moreover, the rite of crucifixion by which Christians tried to defend themselves from the Ottomans is also mentioned, as well as the most famous hajduks and uskoks, folk heroes who fought against the Ottomans. Also, the paper mentions mythical and demonological traditions. These traditions have a specific meaning for the people because they find in them hope for a better tomorrow and justifications for the evil of this world.

Key words: oral literature, fiction, faction, oral prose, lecture

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja **Marija Jakić**, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice **Hrvatskog jezika i književnosti i Pedagogije**, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 12.07.2021.god.

Potpis

**IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOG/DIPLOMSKOG RADA
(PODCRTAJTE ODGOVARAJUĆE) U DIGITALNI REPOZITORIJ
FILOZOFSKOG FAKULTETA U SPLITU**

Student/ica: **Marija Jakić**

Naslov rada: **Fakcija i fikcija u usmenoj prozi**

Znanstveno područje: **Humanističke znanosti**

Znanstveno polje: **Filologija**

Vrsta rada: **Diplomski rad**

Mentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje): **Marko Dragić, prof. dr. sc.**

Komentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje): /

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje): **Nikola Sunara, dr. sc. i Marijana Tomelić Ćurlin, prof. dr. sc.**

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog završnog diplomskoga rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uredenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101 II 4, 60/15, 131/17), bude:

- ☒ a) rad u otvorenom pristupu
- ☐ b) rad dostupan studentima i djelatnicima FFST
- ☐ c) široj javnosti, ali nakon proteka 6/ 12 /24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

U slučaju potrebe (dodatnog) ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Mjesto, nadnevak: **Split, 12.07.2021. god.**

Potpis studenta/studentice:

Marija Jakić